

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

8

ROČNÍK 42 (LXIX)
PRAHA
SRPEN 1996
CS ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření České akademie zemědělských věd a s podporou Ministerstva zemědělství České republiky

An international journal published by the Czech Academy of Agricultural Sciences and with the promotion of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef Kraus, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Ing. Bohumil Prouza, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. František Střeleček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Karel Vinohradský, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. Ing. Ivan Vrana, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobiznisu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 42 vychází v roce 1996.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41–9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden–prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 1996 je 588 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 42 appearing in 1996.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41–9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January–December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 1996 is 148 USD (Europe), 154 USD (overseas).

FOOD SECURITY DEGREE IN SELECTED COUNTRIES (A COMPARATIVE ANALYSIS)

STUPEŇ POTRAVINOVEJ BEZPEČNOSTI VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH (KOMPARATÍVNA ANALÝZA)

P. Jurášek, J. Vybiralová

University of Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: Self-sufficiency or food security is one of the most important indicators of the efficiency of agricultural production in individual countries over the world. We try to analyze the causes of differences in the respective indicators and figures which we have obtained. In order to analyze this phenomenon, we have chosen seven countries. Four of these countries are "ex-socialist" (Slovakia, Czech Republic, Hungary and Poland), and three countries are developed market economies (Austria, FRG and the USA). As to Slovakia (as the initial country), four of the mentioned countries are its direct neighbours (Slovakia, Czech Republic, Hungary, Poland), one is a very near neighbour (FRG), only one of the countries is a very "far-off-neighbour" (the USA). All these countries are more or less developed countries, and what is important is that the above mentioned "ex-socialist" countries have chosen free market economy. Now shortly about the contents of our paper. First of all, we consider the methodological aspects of the choice of respective countries for the purpose of the analysis. In the second chapter we explain the calculation methodology of "world average producer prices of agricultural products". The third chapter deals with the analysis of causes of differences in diverse gross agricultural production which we have obtained. Self-sufficiency, or food security in agriculture is analyzed in the fourth chapter. Our analysis is carried out on the basis of correct and adequate methods, so that the indicators and figures which we have explained will be, we hope, convincing.

self-sufficiency (food security) of agricultural production, selected countries, choice of respective countries, analysis of causes of differences, value of food production per 1 inhabitant as synthetical indicator of food security

ABSTRAKT: Sebestačnosť, či potravinová bezpečnosť je jedným z najdôležitejších ukazovateľov efektívnosti a úrovne poľnohospodárskej výroby v jednotlivých krajinách sveta. Pokúsili sme sa analyzovať príčiny rozdielov v príslušných ukazovateľoch, ktoré sme pri našom výskume získali. Aby sme získali isté komparatívne výsledky, zvolili sme za objekt výskumu sedem krajín. Štyri spomedzi týchto krajín sú exsocialistické (Slovensko, Česká republika, Maďarsko a Poľsko) a ďalšie tri spomedzi nich sú rozvinuté krajiny s dlhodobo etablovanou trhovou ekonomikou (Rakúsko, SRN a USA). Vzhľadom na Slovensko, štyri spomedzi vyššie spomenutých krajín sú jeho priamymi susedmi (Česká republika, Rakúsko, Maďarsko a Poľsko), jedna krajina je veľmi blízky sused (SRN); iba jediná spomedzi analyzovaných krajín je "veľmi vzdialený sused" (USA). Všetky tieto krajiny sú – viac alebo menej – rozvinutými krajinami, a čo je dôležité, je fakt, že vyššie uvedené "exsocialistické" krajiny sa rozhodli pre voľnú trhovú ekonomiku.

V článku zdôvodňujeme metodické a vecné príčiny výberu príslušných krajín za účelom komparatívnej analýzy. V druhej kapitole vysvetľujeme metodológiu výpočtu svetových producentných cien poľnohospodárskych výrobkov. Tretia kapitola je venovaná analýze príčin rozdielnej výšky hrubej poľnohospodárskej produkcie na jedného obyvateľa. Sebestačnosť, či potravinová bezpečnosť je analyzovaná v záverečnej kapitole.

sebestačnosť (potravinová bezpečnosť) poľnohospodárskej výroby, vybrané krajiny, výber krajín, analýza príčin rozdielov, hodnota potravinárskej výroby na jedného obyvateľa ako syntetického indikátora potravinovej bezpečnosti

INTRODUCTION

Self-sufficiency, or food security in agricultural production and above all in food, is very a current problem in all countries all over the world. The degree of the food self-sufficiency is one of the most important indicators. This indicator reflects in its complexity the total economic and social level of the respective country. Self-sufficiency in the individual countries, regions

or macroregions is presented in different dimensions and different urgency of solution. The analyzes of the self-sufficiency problems and their comparison between individual countries are complicated which is the result of the broad scale of natural and economic conditions of production, different structure of produced food, different tradition of consumption, different level and efficiency of agricultural production, etc. There is no country all over the world which would be totally

self-sufficient in all kinds of agricultural products and foods. Some countries are self-sufficient or have excessive surplus in the basic products of consumption (cereals, vegetables, meat, milk, etc.), but they are not self-sufficient in the other products of consumption (sugar, some kinds of fruit, cocoa, tea, etc.).

Besides, there are some countries which have specific models of agricultural production, they are expressly oriented or specialized in several food or non-food products (sugar, coffee, cocoa, tea, cotton, natural rubber, wool, etc.) while they have passive balance in the basic kinds of food (cereals, vegetables, meat, milk, etc.). It is possible to summarize that over the world there exist multiform and variable models of agricultural production with different degree of self-sufficiency.

The degree of self-sufficiency can be analyzed by using different natural indicators. The most frequent are as follows:

1. Availability of calories per 1 inhabitant and 1 day
2. Availability of proteins per 1 inhabitant and 1 day
3. Availability of fats per 1 inhabitant and 1 day
4. Availability of individual food (products) per 1 inhabitant and 1 year (cereals, vegetables, fruit, meat, milk, etc.)
5. Availability of individual food (products) in kg per 1 inhabitant and 1 year in synthetic form – cereal units.

We do not deal with all these models of calculation, but we will focus on the following two value indicators:

1. Value of Gross agricultural production per 1 inhabitant and 1 year
2. Value of Food production per 1 inhabitant and 1 year

CHOICE OF COUNTRIES FOR COMPARATIVE ANALYSIS

A) Former socialist countries

1. SLOVAKIA

Slovakia is the starting country in our comparative analysis. It lies in the geographical centre of Europe having typical natural conditions of moderate zone with more or less favourable conditions for developing crop and livestock production. The indicators of intensity and productivity of agricultural production are quite adequate in the scope of about 200 countries and remarkably more favourable than the world average.

2. CZECH REPUBLIC

Czech Republic has similar adequate natural conditions like Slovakia, typical for moderate zone, maybe a little better than Slovakia. Since Czechs and Slovaks had lived for more than 70 years in the common coun-

try, many common features have remained also after the "fair divorce" in both countries: macroeconomic and microeconomic conditions, structure of agricultural land, ownership relations etc.

3. HUNGARY

We have chosen this country for our comparative analysis for several reasons. Hungary is the only country from the ex-socialist countries, which reached or overstepped the self-sufficiency threshold about 15 years ago. Furthermore, Hungary, like the former Czechoslovakia, has more or less similar structure of the ownership in agriculture.

4. POLAND

Poland is the only ex-socialist country, where the farmers (individual) sector clearly predominates in agriculture. It may be interesting, whether this "specific" Polish model of private farms contributes to the intensity and self-sufficiency increase. As to Poland, it is also interesting, that about 20% of former cooperative and state farms are a relatively constant phenomenon. These farms "have overlived" without remarkable state subsidies and therefore are prosperous.

B) Developed market economy countries

1. AUSTRIA

Austria is the further neighbour country which has – with some simplification – similar natural conditions like Slovakia. Austria was in the past period a deficit country in agricultural production. In the present period, Austria is self-sufficient or surplus country in the majority of important products.

2. FRG

FRG is a classical deficit country in agricultural production with "indirect" agriculture. This country can easily import missing agricultural commodities which it is lacking for. Despite of this, there is a remarkable effort for further increasing of the self-sufficiency degree, intensity and productivity. From all compared countries, FRG has the lowest per capita agricultural land acreage.

3. USA

This country was included in our analysis because there are "big (great)" farms in the USA in comparison to West European "small" farms. The USA dispose of very productive and efficient agriculture. According to our calculations, the American farmer is able to produce food for 120 people (90 domestic inhabitants and 30 foreigners). Any other country cannot present such

dimensions. Agricultural land availability per capita in the USA is the highest of all countries compared.

CREATION OF WORLD AVERAGE PRODUCER PRICES OF AGRICULTURAL PRODUCTS

We try to create (calculate) such international producer prices, which will in a maximal way approximate the following assumptions and claims:

- international costs
- adequate complex of quality
- general claims of offer and demand.

Considering our methodological hypothesis and existing availability of information (figures), we proceed as follows:

1. As a basic initial information resource we used world average export prices FOB.
2. The following initial material are Laspeyre's indices of regional and world prices of agricultural products considering Geary-Khamis formula as well. Basic product is wheat with index 100.
3. We try to obtain the figures about individual producer prices from the greatest possible number of countries.
4. We have considered individual export prices, especially in the cases in which world average export prices were missing.
5. In the cases in which figures under point 1. to 4. were missing we used wholesale prices as it is given in the information material. We consider, with a great precaution of course, the individual import prices CIF.
6. When any figure after points 1. to 5. was missing we have developed proper estimations (calculations). According to our opinion it is better to use admissible qualified estimation of figures, than to give no figures.

In accordance with points 1. to 6. we have calculated respective individual prices for the 3-years-period of 1990-1992. Let us consider the basic initial prices which we have obtained as "current world average producer prices of agricultural products".

To the model of calculation for the whole world we can choose and include - potentially - 147 products. The respective products we can divide in the following groups:

1. Crop products from arable land	78 items
2. Crop products from permanent crops	44 items
3. Crop products from permanent meadows and pastures	2 items
4. Livestock products	23 items
Total	147 items

These 147 products do not represent, of course, the total diversified scale of agricultural products produced in the whole world. There are missing some "border" products, especially in crop production.

Gross agricultural production we divide in our comparative analysis and considerations into the following groups:

- Gross crop production from arable land
- Gross crop production from permanent crops
- Gross crop production from permanent meadows and pastures
- Gross crop production total
- Gross livestock production total
- Gross agricultural production total

From thus obtained absolute GAP figures (all figures in US dollars), we can then calculate and analyze respective indicators of self-sufficiency.

GROSS AGRICULTURAL PRODUCTION PER 1 INHABITANT AND 1 YEAR

The availability of Gross agricultural production (GAP) is in a certain sense of the word a complete self-sufficiency in food, fodder and the other products for production or non-production consumption. It concerns however the conditional self-sufficiency, because so called interproduct (particularly fodder) is calculated duple.

More unfavourable is the situation in the countries with the prevalence of extensive kinds of fed animals and prevalence of extensive production of fodder on the arable land and permanent grassland. More favourable may be the situation in the countries with prevalence of intensive kinds of fed animals and predominance of intensive production of fodder on the arable land and permanent grassland.

The correlation between availability of fodder and the level of livestock production then can be different: in the first case less effective, in the second case more effective.

The self-sufficiency in GAP may be reciprocally comparable, when at least the following two conditions are completed:

1. The same correlation between efficiency of fodder and increase of animal productivity.
2. Each country must have either adjusted (equilibrated) balance in fodder, i.e. to be self-sufficient, or active balance.

Two conditions which we mentioned above are surely often only the theoretical ones, because only small part of the countries over the world is able to complete the two above mentioned conditions. In the majority of countries these two conditions are not available.

Regarding to the comparison of GAP according to countries (per 1 inhabitant and 1 year) the figure of world average is not decisive one, because world average has very low value. Therefore we are going to calculate so called optimal figure. After relatively complicated calculations we have obtained the amount of 645 US dollars of GAP per 1 inhabitant and per 1 year.

The total value of Gross agricultural production (GAP) and value of GAP per 1 inhabitant and 1 year we give below in the tables I and II.

SELF-SUFFICIENCY IN FOOD PER 1 INHABITANT AND 1 YEAR

We cannot indicate all self-sufficiency or surplus countries as ideal model countries, as we cannot indicate all non self-sufficient countries as wrong, incorrect model countries.

The analysis and evaluation of self-sufficiency degree is surely a very complicated question in the international context.

All over the world, there are great differences in the conditions of production, economic level of development, availability of different factors of production, etc. A particular role is played by the density of settlement and land availability per 1 inhabitant.

Let us simplify the problem in the way, that we shall compare the degree of self-sufficiency only in two countries which have the similar conditions of production, but different land availability per 1 inhabitant.

Let country A have 0.25 ha of land per 1 inhabitant and country B 0.50 ha of land. Then country A has only

50% of the area of country B. If both countries reach the same degree of self-sufficiency, for example 100%, then country A is worth the respect, because it has mobilized its own reserves two times more quickly as country B. Both countries have completed their own tasks, but with different effort and under various degree of mobilization of human and material resources.

Regarding the value quantification of the degree of food self-sufficiency, we consider the presupposition, that world average producer prices would, in the best way, reflect the complexity of utility value of respective product and the differences in the prices of individual products would reflect their differences in utility value.

Considering individual products, or groups of products, we have proceeded as follows:

I. Crops on the arable land

1. Cereals

- + the value of cereals actually used for human nutrition is included
- the value of cereals used for seed, fodder, production of spirit, beer, etc. is excluded

2. Roots and tubers

I. Value of Gross agricultural production (GAP) in 1.000 US dollars^{1, 2}, average 1991-1993

Sequence	Country	Crop production 1 000 USD	Livestock production 1 000 USD	Total 1 000 USD
1	USA	120,387.107	78,896.288	199,283.395
2	Austria	2,125.683	2,623.560	4,749.234
3	Czech Rep.	2,438.543	3,100.900	5,539.443
4	Germany	13,926.355	20,457.740	34,384.385
5	Hungary	3,934.760	3,314.625	7,249.385
6	Poland	10,809.720	9,359.123	20,168.748
7	Slovakia	1,142.343	1,190.405	2,332.748
	World	947,228.207	524,799.277	1,472,027.484

¹ current prices

² in the equivalent of primary products

II. Value of Food production (FP) in 1.000 US dollars^{1, 2}, average 1991-1993

Sequence	Country	Crop production 1 000 USD	Livestock production 1 000 USD	Total 1 000 USD
1	USA	39,376.305	78,806.052	118,182.357
2	Austria	746.135	2,622.035	3,368.170
3	Czech Rep.	850.553	3,098.913	3,949.466
4	Germany	5,852.353	20,422.715	26,275.068
5	Hungary	1,573.208	3,305.368	4,878.576
6	Poland	3,553.043	9,342.108	12,895.151
7	Slovakia	462.970	1,187.423	1,650.393
	World	482,844.423	515,666.292	998,510.715

¹ current prices

² in the equivalent of primary products

- + the value of roots and tubers used for human nutrition is included
- the value of roots and tubers used for seed, feed, production of spirit, starch, etc. is excluded
- 3. Pulses
 - + the value of pulses used for human nutrition is included
 - the value of pulses for fodder, etc. is excluded
- 4. Oil crops
 - + edible oil crops are included in full value; further value of oil from rest of edible oilseed crops (soyabeans, sunflower, etc.) is included
 - the value of cake from edible oilseed crops and full value of rest of oilseed crops, which are not suitable for human consumption, is excluded
- 5. Technical crops
 - the total value of all technical crops (fibre crops, tobacco, etc.) is excluded
- 6. Sugar beets and sugar cane
 - + the total value is included
- 7. Vegetables
 - + the total value of vegetables is included
- 8. Feeding crops on the arable land
 - the total value is excluded

II. Permanent crops

- 9. Fruit
 - + the total value of fruit is included
- 10. Rest of products from the permanent crops
 - + the value of products, which have the character of food (nuts, cocoa, tea, etc.) is included
 - the value of the rest of products (hops, natural rubber, etc.) is excluded

III. Crops on the permanent grassland

- 11. Permanent meadows
 - the value of hay on the permanent meadows is excluded
- 12. Permanent pastures
 - the value of forage in the equivalent of hay is excluded

IV. Livestock products

- + the value of livestock products which are set for human nutrition (meat, milk, honey, etc.) is included
- the value of rest of livestock products (wool, hides, raw silk, etc.) is excluded

Corrections to calculations

- + in the case of countries which reached active balance in the trade of cereals and other fodder, we have included their value to the value of livestock production. From those products (i.e. cereals and other fodder), it is perhaps possible to produce, in respective

countries, in addition, more livestock products for domestic consumption

- in the case of countries, which reached passive balance in the trade of cereals and other fodder, we excluded their value from the value of livestock production, because they have the character of so called intermediate product.

The calculated value of food production from each from the analyzed countries and of the world total we have divided by number of inhabitants and so we have obtained the value of food production per 1 inhabitant.

The comparison of these values with world average would not be convenient, because the world average is deeply below the optimum of food self-sufficiency. Although there are certain standards of national nutrition per 1 inhabitant and 1 year, the optimal rational standards for the world as a whole are not available.

However, at present there is already a group of countries, which have reached a certain optimal level of nutrition, and an adequate, reasonable structure in the consumption of individual kind of foods of plant and animal provenience as well.

For the calculation of the optimal consumption and self-sufficiency, we have chosen 15 countries with the most developed and most levelled standard of the food consumption. They are arranged according to the English alphabet:

1. Australia
2. Austria
3. Belgium-Luxembourg
4. Canada
5. Czech Republic
6. Denmark
7. Finland
8. France
9. Germany
10. Italy
11. Netherlands
12. New Zealand
13. Sweden
14. United Kingdom
15. USA

We have obtained the following consumption of individual groups (kinds) of food per 1 inhabitant and per 1 year in kg (in round numbers):

1. Cereals	120
2. Roots and tubers	80
3. Pulses and nuts	15
4. Vegetable fats	10
5. Sugar (in equivalent of raw sugar)	45
6. Vegetables	110
7. Fruit	100
8. Meat and fish	90
9. Milk	350
10. Eggs	15
11. Animal fats	15
12. The other foods (coffee, cocoa, tea, pepper, etc.)	10

When we have multiplied the above mentioned quantities of food by respective world average producer

III. Value of Gross agricultural production (GAP) per 1 inhabitant and 1 year in US dollars^{1, 2}, average 1991–1993

Sequence	Country	GAP USD	Index World = 100	Index optimum ³ = 100
1	USA	780	292	121
2	Hungary	703	263	109
3	Austria	603	225	93
4	Czech Rep.	538	201	83
5	Poland	525	196	81
6	Slovakia	438	164	68
7	Germany	423	158	66
	World	268	100	41

¹current prices

²in the equivalent of primary products

³optimum = 645 US dollars

IV. Value of Food production (FP) per 1 inhabitant and 1 year 1 US dollars, average 1991–1993

Sequence	Country	FP USD	Index World = 100	Index optimum ³ = 100
1	USA	518	284	122
2	Hungary	480	263	113
3	Austria	410	225	96
4	Czech Rep.	383	210	90
5	Poland	330	181	78
6	Germany	315	173	74
7	Slovakia	310	170	73
	World	183	100	43

¹current prices

²in the equivalent of primary products

³optimum = 425 US dollars

prices, we have obtained the sum of 425 US dollars per 1 inhabitant. This sum reflects the optimal self-sufficiency in foodstuffs.

The total value of Food production (FP) and value of FP per 1 inhabitant and 1 year we give in the table III and IV.

REFERENCE

- Agriculture: Toward 2000. FAO, Rome, 1981.
 ČVANČARA, F.: Zemědělská výroba v číslech, Svazek I., II., III., SZN, Praha, 1962, 1965, 1967.
 FAO: Production Yearbook, 1993, FAO, Rome, 1994.
 FAO: Trade Yearbook, 1992, FAO, Rome, 1993.
 JURÁŠEK, P.: Poľnohospodárstvo členských krajín RVHP. Príroda Bratislava, 1982.

Rocznik Statystyczny 1994. Główny urząd statystyczny, Warszawa, 1994.

Statistical Abstract of the United States 1994. U.S. Department of Commerce, Washington, 1994.

Statistická ročenka ČSFR 1992. FSÚ, Praha-Bratislava, 1992.

Statistická ročenka České republiky 1994. ČSÚ, Praha, 1994.
 Statistisches Handbuch für die Republik Österreich. Neue Folge, 1994, Österreich.

Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten 1994. BML, Münster, 1994.

Statistiszikái évkönyv 1994. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

Statistická ročenka Slovenskej republiky 1994. ŠŠÚ, Bratislava, 1994.

Arrived on 17th April 1996

Contact address:

Prof. Ing. Prokop Jurášek, DrSc., Ing. Julia Vybíralová, CSc., Fakulta podnikového manažmentu, Ekonomická univerzita, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava, Slovenská republika, tel. 07/5262 628

POSTAVENIE MALÝCH A STREDNÝCH PODNIKOV POTRAVINÁRSKEJ VÝROBY V AGROREZORTE SLOVENSKEJ REPUBLIKY A MOŽNOSTI ICH ĎALŠIEHO ROZVOJA

POSITION OF THE SMALL AND MIDDLE-SIZED FOOD PRODUCTION ENTERPRISES IN THE SLOVAK REPUBLIC AGRO-BRANCH AND THE POSSIBILITIES OF THEIR FURTHER DEVELOPMENT

M. Vicen

University of Agriculture, Nitra, Slovak Republic

ABSTRACT: Private business subjects are highly prevailing in the area of food production in Slovakia. The non-state sector represents 73% of the food industry enterprises investment assets, 77% of labor and up to 80% of its financial yields. The research conducted for the set of 38 selected private food industry enterprises offers a picture of these enterprises situation and of the possibilities of their further development. The results of this research are given in tab. I and II.

As the size criterion, the yearly amount of sales and the number of workers were used. In the set, there prevail smaller enterprises with the yearly sales amount up to 10 mill. SK, resp. up to 10 workers, what represents 71%, resp. 76% of the followed set enterprises. The average for 1 enterprise is 14.3 mill. SK, resp. 18.6 workers; what regards the type of enterprise, about 74% are owned by private persons and only 16% are commercial companies. What regards the type of activity, most of the subjects are oriented on baking activities (31%) and meat-processing (24%), other types of food processing are represented by a smaller share. A greater part of the enterprises (37%) have also complementary activities, besides the main ones, with the aim to increase their economic successfulness. More than 80% of enterprises were bought by the owners, 16% were restituted and only 2% are on lease. In the business activity, also women find their place besides men, as they are either owners or head managers of 21% of enterprises.

Private entrepreneurship makes it possible to employ also members of the owners' families to a great extent (in 20% of the enterprises, in average 3 family members are employed in one enterprise). Family members are employed above all in the small enterprises up to 10 employees, in which they represent 29% of the total labor. What regards productivity of labor, the least positive situation is showed in the enterprises interested in wine production, edible oil production and in the most of baking enterprises (the yearly sales per 1 worker are from 160 thous. to 350 thous. SK). A high productivity is reached in the bigger dairies, bakeries and meat-processing enterprises (almost 1 mill. SK per worker per year). The prevailing part of the selected set enterprises has deficiencies in the area of accounting and planning, what makes decision-making more difficult and the whole managerial activities less effective. There prevails the simple accounting system, the doubled one is used only in less than 37% of enterprises. Costs according to individual products are followed only in a quarter of the enterprises. The whole half of them do not prepare a plan. An insufficient stress on plan-making is, unfortunately, a typical and a common feature of the smaller enterprises. Positive entrepreneur qualities of the most owners, resp. managers are documented by their readiness to enlarge the production in the near future (58% of enterprises). The advantage of smaller food-processing enterprises, compared to the big ones, lays in a considerably higher ability to adjust to the market requirements, a more close contact with the customers, lower overhead costs, more simple management system and the localization directly in the decisive sales territory. Stabilization of the smaller enterprises calls for the production orientation being aimed above all at filling the market gaps, forming their own product distribution system, ensuring a stable raw materials supply, modernization and innovation of the technology and machinery, high level of managerial work, permanent following of the market, forming of the working and social conditions comparable to the big enterprises and exploitation of every opportunity for sales enlargement.

small and middle-sized private enterprises, food production, size of enterprise, labor productivity, level of managerial work

ABSTRAKT: Malé a stredné súkromné podniky predstavujú významný potenciál výroby potravinárskych produktov na Slovensku. Ich veľkosť, výkonnosť a produktivita práce je veľmi rôznorodá. Uplatňujú sa vo všetkých oblastiach produkcie potravín. Ide v podstate o podniky s krátkou dobou existencie, s malou tradíciou výroby a nedostatočnými skúsenosťami. Prosperita týchto podnikov si vyžaduje realizovať celý komplex manažérskych činností vrátane marketingových aktivít na vysokej profesionálnej úrovni.

malé a stredné súkromné podniky, potravinárska výroba, veľkosť podniku, produktivita práce, úroveň manažérskej práce

Podnikateľské subjekty menšieho rozsahu a menšej produkčnej výkonnosti majú svoje nezastupiteľné miesto v krajinách s vyspelou ekonomikou. Pôsobia proti monopolným tendenciám, zabezpečujú konkurenciu, umožňujú sebarealizáciu občanov, vytvárajú miestne pracovné príležitosti a predstavujú významnú zložku ekonomického potenciálu krajiny. Zmeny politického systému v nedávnej minulosti a na ich báze uskutočnené hospodárske a legislatívne reformy vytvorili priestor pre rozvoj malých a stredných podnikov aj u nás. Od roku 1990 začali veľmi rýchlo vznikať malé i väčšie podniky súkromného charakteru buď vo forme živnostenského podnikania, alebo ako rôzne typy obchodných spoločností. Predovšetkým v oblasti potravinárskeho priemyslu značne pokročil proces privatizácie, keď v súčasnosti v tomto odvetví na Slovensku už prevažuje súkromný sektor. Na objeme hmotného investičného majetku podnikov potravinárskeho priemyslu sa podieľa neštátny sektor 73 %, na počte pracovníkov 77 % a na výnosoch až 80 %.

Portfólio činností a vybavenosť pracovníkmi i produkčná schopnosť sú v malých a stredných potravinárskych podnikoch veľmi rozdielne a prejavujú sa nielen v odlišnej výkonnosti podniku, ale aj diferencovanou produktivitou živej práce. Väčšina týchto podnikov vznikla v nedávnej minulosti, zápasia s mnohými problémami, časť z nich dokonca pomerne rýchlo zanikla, ale niektoré dosahujú veľmi pekné výsledky. Nedostatok informácií o podnikoch orientovaných na potravinársku výrobu vyvoláva potrebu venovať pozornosť aj tejto skupine podnikov. V uvedenej súvislosti je cieľom príspevku analyzovať súčasnú situáciu a problémy malých a stredných podnikateľských subjektov potravinárskeho charakteru v podmienkach agrozoznamu Slovenskej republiky a naznačiť možnosti ich rozvoja v najbližšej budúcnosti.

LITERÁRNY PREHLAD

Význam malých a stredných podnikov v našich podmienkach vyzdvihuje L a z a r č í k (1995). Tieto podniky sú často lokalizované do vidieckych oblastí, poskytujú možnosti pre zlepšenie miestnej zamestnanosti a poskytujú príjmy nielen majiteľovi podniku, ale aj členom jeho rodiny a spestrujú miestnu ponuku potravín. Ich nevýhodou je nedostatok investičných prostriedkov na nové budovy a zariadenia. Malý podnik je relatívne krehká štruktúra s obmedzenými zdrojmi na prekonávanie svojich problémov (H r o n 1995). F i d r m u c (1996) poukazuje na dôležitú skutočnosť, že rozvoj žiadneho podniku nie je možný bez využívania výsledkov výskumu a vývoja. Veľký podnik si to pod vedením dobrého topmanažmentu zabezpečí sám. Menšie podniky nie sú vo všeobecnosti schopné financovať samostatný výskum a vývoj, preto sú odkázané na pomoc štátu. Podnikateľskú úspešnosť, či hospodársku re-

cesiu malých a stredných podnikov, podľa G o z o r u (1995), determinujú v značnej miere vonkajšie makroekonomické a trhové podmienky. P o š v á ř (1994) taktiež zdôrazňuje význam faktorov vonkajšieho prostredia pre prežitie a úspech podniku. Na vymedzenie veľkosti podnikov sa používajú rôzne ukazovatele (počet pracovníkov, ročný objem tržieb alebo zisku, kapitálová vybavenosť) ako to uvádzajú G o z o r a (1995) a H r o n (1995).

METODICKÝ PRÍSTUP K RIEŠENIU PROBLEMATIKY

Podkladové údaje o malých a stredných potravinárskych podnikoch za rok 1995 sa získali priamym zisťovaním dotazníkovým spôsobom v predmetných podnikoch. Podniky do skúmaného súboru sa vybrali zámerným spôsobom tak, aby boli v ňom zastúpené odlišné regióny Slovenska, rozdielne činnosti i veľkosť podnikov. Súbor sa vytvoril z podnikov, v ktorých boli k dispozícii požadované podklady a majitelia, resp. vedúci boli ochotní poskytnúť príslušné informácie. Súbor pozostáva celkovo z 38 podnikov orientovaných na potravinársku činnosť, čo predstavuje necelé 1 % z celkového počtu 4 269 neštátnych potravinárskych subjektov na Slovensku (z toho je 849 obchodných spoločností a 3 420 fyzických osôb). Zastúpené sú podniky z 13 okresov Slovenska (t.j. 34 % z celkového počtu okresov).

Spracovanie a triedenie podkladových údajov sa uskutočnilo podľa veľkosti podnikov. Ako kritérium pre určenie veľkosti podniku sa použil celkový ročný objem tržieb. Na základe toho sa súbor rozdelil na sedem skupín s rôznou úrovňou tržieb dosiahnutých v roku 1995 v intervaloch 1 mil. až 100 mil. Sk, ako je to zrejme z tabuliek. Úspešnosť podnikateľskej činnosti by bolo vhodnejšie posúdiť pomocou objemu vyprodukovaného zisku za rok, čo by potom mohlo charakterizovať aj veľkosť podniku. Avšak pre objektívne príčiny sa dal zisk identifikovať v malom počte podnikov súboru (12 %), preto sa ani ziskovosť nehodnotila. Špecifikácia problematiky manažmentu v sledovanom súbore podnikov si vyžiadala použiť ukazovatele, ktoré bližšie charakterizujú druh činnosti, spôsob nadobudnutia podniku, využívanie výrobných kapacít a služieb iných organizácií, pracovné zabezpečenie, produktivitu práce a niektoré ďalšie.

VÝSLEDKY VÝSKUMU

Veľkosť podniku

Ročné tržby, ktoré dosiahne podnik, charakterizujú jeho veľkosť i produkčnú schopnosť a v širšom zmysle i schopnosť uplatnenia jeho výrobkov na trhu. Skupinu najväčších podnikov súboru s tržbami nad 50 mil. Sk tvoria iba tri podniky. A z toho len u jedného prekra-

čujú tržby za rok 100 mil. Sk. Extrémne veľkým podnikom v rámci sledovaného súboru je mäso spracujúci podnik s ročným objemom tržieb okolo 130 mil. Sk. Záujmové územie odbytu jeho výrobkov široko presahuje rámec okresu a určitými mäsovými výrobkami zásobuje prakticky celé Slovensko, pričom má zriadené vo viacerých regiónoch vlastné predajne. Ďalšie relatívne väčšie podnikateľské subjekty s ročným objemom 60 až 75 mil. Sk predstavujú: podnik na výrobu nealkoholických nápojov a mliekársky podnik. Oba tieto podniky, podobne ako predchádzajúci, dodávajú svoje vybrané výrobky nielen do všetkých väčších spotrebiteľských centier Slovenska, ale niektoré aj exportujú. Podrobnejšie informácie o počte podnikov, druhu činnosti a spôsobe nadobudnutia podľa veľkostných skupín podnikov obsahuje tab. I.

Značná časť podnikateľských subjektov súboru (17 podnikov, t.j. 45 % z celkového počtu) sa zaraďuje do kategórie malých podnikov s ročným objemom tržieb do 5 mil. Sk, pričom väčšia časť z nich (9 podnikov) dosahuje tržby pod 1 mil. Sk. Tieto podniky majú v podstate iba lokálny význam a obmedzený okruh svojho pôsobenia. Výnimku tvoria subjekty zaoberajúce sa obchodom s vínom a výrobou cestovín, ktorých teritoriálne pôsobenie je širšie.

Druhú, podobne veľkú skupinu (18 podnikov), možno označiť veľkosťou za stredné v rámci nášho súboru, keďže ročný objem ich tržieb sa pohybuje od 5 do 40 mil. Sk s prevahou podnikov do 20 mil. Sk (14 podnikov).

Typ podniku, druh činnosti a spôsob nadobudnutia

Skutočnosť, že podnikateľskou činnosťou v potravinárskom priemysle sa zaoberajú v značnej miere menšie podnikateľské subjekty, dosvedčuje aj typ podniku. V sledovanom súbore až 28 subjektov (t.j. 74 % z celkového počtu) tvoria živnostníci a zvyšok (10 subjektov) sú obchodné spoločnosti, z toho 6 subjektov (16 %) má charakter spoločnosti s ručením obmedzeným a iba zostávajúce 4 sú verejné a akciové spoločnosti.

Z hľadiska druhu činnosti najviac subjektov sa orientuje na pekársku výrobu (39 % subjektov súboru) nielen v sledovanom súbore, ale aj vo všeobecnosti v oblasti potravinárskej výroby. Potom nasleduje spracovávanie mäsa a výroba mäsových produktov (24 % subjektov súboru). Ostatné druhy potravinárskych výrob sú zastúpené v relatívne malom rozsahu (3 % až 8 %). Relatívne vyšší počet subjektov zaoberajúcich sa vinárskou produkciou vyplýva zo skutočnosti, že do súboru boli zaradené viaceré nížinné regióny Slovenska s bohatou tradíciou i súčasnosťou výroby vína.

Časť podnikateľských subjektov (13 podnikov) diverzifikuje svoje podnikateľské aktivity s cieľom znížiť rizikovosť podnikania a zvýšiť hospodársku úspešnosť tým, že popri hlavnej aktivite realizujú doplnujúce činnosti. V najväčšej miere ide o vlastné predajne pekárskych a mäso spracujúcich podnikov (7 podnikov). Ďalšími doplnujúcimi činnosťami sú sušenie papriky,

liehovar, reštaurácia, realitná kancelária, poľnohospodárska výroba.

Častý názor verejnosti, že súkromné podnikanie je v podstate založené na reštitučných náhradách za bývalý zoštatnený majetok, sa absolútne nepotvrdil. Spôsob nadobudnutia – ako vlastný majetok (na základe uplatnenia reštitučných nárokov za vlastný alebo zdedený majetok) sa uvádza iba pri šiestich subjektoch (t.j. len 16 %). Naopak treba zvýrazniť skutočnosť značnej tvorivej schopnosti a podnikateľskej odvahy ľudí, keď boli ochotní investovať prostriedky do nákupu, resp. vybudovania spracovateľských podnikov (vyššie 80 % subjektov súboru). Samozrejme veľká časť týchto podnikov vznikla v období počiatkov privatizácie (v rokoch 1990 a 1991 bolo uvedených do prevádzky 23 subjektov, t.j. 61 % celkového počtu), keď nadobudnutie, zriadenie a uvedenie do prevádzky bolo jednoduchšie z hľadiska legislatívneho i hospodárskeho, ale aj po stránke investičnej náročnosti, ako v súčasnosti. Prenájom sa javí ako najmenej zaujímavý spôsob nadobudnutia podnikateľského subjektu. Zrejme to súvisí s relatívne vysokým nájomným a neistou dlhodobější perspektívou podnikania.

Využívanie výrobných kapacít a služieb iných

Využívanie výrobných kapacít predstavuje významný faktor produkčnej schopnosti a ekonomickej účinnosti výrobného procesu i dosahovania priaznivých hospodárskych výsledkov. V akej miere sa využívajú výrobné kapacity, to závisí v podstate od rozsiahlosti trhu (veľkosti, početnosti a kapacity trhu), rozsahu a intenzity dopytu po príslušných výrobkoch, samozrejme aj od dostatku pracovných síl a surovín i ďalších činiteľov. Čím je väčší dopyt vzhľadom na jednosmenovú výrobnú kapacitu, tým viac narastajú požiadavky na uplatnenie viacsmenovej výroby, aby sa uspokojili požiadavky trhu. Na druhej strane, nižší dopyt po výrobkoch ako je smenová výrobná kapacita, znamená nedostatočné využívanie výrobných kapacít a samozrejme zdražovanie výroby jednotky produktu. V tomto smere nemožno uspokojivo hodnotiť situáciu v analyzovanom súbore, keď v 37 % podnikov sa výroba realizuje iba v jednej smene a trojsmenová prevádzka sa uplatňuje len v 13 % podnikov sledovaného súboru. Ovšem treba zdôrazniť, že výrobná kapacita sa pri jednosmenovej prevádzke takmer u všetkých subjektov využíva v plnej miere (prakticky na 100 %). Výnimku tvoria mliekárské podniky s využitím výrobných kapacít na necelých 70 % a väčší mäso spracujúci podnik, ktorý využíva výrobnú kapacitu približne na 85 %.

Služby iných organizácií využíva 37 % podnikov súboru. Tieto služby sa orientujú predovšetkým na oblasť ekonomickú (4 podniky) a daňovú (4 podniky), menej na oblasť technológie výroby (2 podniky) a z ďalších služieb sa uplatňuje každá iba v jednom podniku: právnické poradenstvo, spracovanie evidencie výpočtovou technikou, poradenstvo v oblasti hygieny výroby, rozbor kvality výrobkov.

Služby poskytované inými organizáciami predstavujú činnosti, ktoré si nevedia vzhľadom na nedostatok príslušnej kvalifikácie, alebo prílišnú pracovnú zaneprázdnenosť zabezpečiť na primeranej úrovni a včas pracovníci potravinárskych podnikov sledovaného súboru. Využívanie služieb umožňuje pracovníkom potravinárskych podnikov v plnej miere sa koncentrovať na riešenie výrobných problémov a nenúti ich venovať značnú časť svojej pracovnej kapacity zabezpečovaniu činností, ktoré môžu za nich zvládnuť iní – odborníci pre danú oblasť.

Tab. II poskytuje prehľad o pracovnom zabezpečení, využívaní výrobných kapacít a služieb a o produktivite živej práce v jednotlivých veľkostných skupinách podnikov skúmaného súboru.

Pracovné zabezpečenie a produktivita práce

V podnikateľskej činnosti nachádzajú plné uplatnenie popri mužoch aj ženy. Hoci ich zastúpenie ako majiteľiek, resp. vedúcich podnikov je podstatne nižšie (v 21 % podnikov) ako mužov, napriek tomu odbornú spôsobilosť, potrebu samostatnosti, sebarealizácie a podnikateľskej schopnosti manifestujú popri mužoch aj ženy i v súčasnom náročnom podnikateľskom prostredí.

Možnosti osamostatnenia, preberania zodpovednosti za seba i za iných, uplatnenia kreativity a podnikavosti, pre ktoré sa vytvorili predpoklady po zmene politického i hospodárskeho systému, uvoľnili schopnosti ľudí. Tak vznikli podmienky pre plnšiu sebarealizáciu, pre samostatnosť a nezávislosť, pre plné využitie schopností, kvalifikácie a vŕstiev bez priamej či nepriamej závislosti a dirigovania inými, bez anonymity a iba relatívnej zodpovednosti za priebeh i výsledky výrobného procesu. O uvedenej skutočnosti svedčí fakt, že v 33 podnikateľských subjektoch (87 % subjektov súboru) predstavuje príjem z podnikania u majiteľov, resp. vedúcich jediný zdroj príjmov. V podstatne menšej miere (13 % subjektov) ide o vedľajší zdroj príjmov – o prílepšenie ekonomickej situácie popri inom, hlavnom zamestnaní. Podnikanie slúži v tomto prípade zároveň ako test overovania vlastných podnikateľských schopností, možností a prosperity podnikania a v prípade zlyhania iného zamestnania alebo zlepšenia a stabilizácie podnikateľskej činnosti umožňuje využiť ju a v plnej miere sa realizovať v podnikateľskej sfére.

Počet pracovníkov je popri objeme dosahovaných ročných tržieb ďalším ukazovateľom veľkosti podniku. V sledovanom súbore ide o široký rozsah veľkosti podnikov z hľadiska pracovnej vybavenosti od 1 až po 149 pracovníkov v jednom podniku. V priemere pripadá na jeden podnik 18,6 pracovníkov, ku ktorým treba pripočítať v priemere 1,2 sezónnych pracovníkov. Najmenšími subjektami (jeden pracovník) sú firmy orientované na vinársku činnosť, ktorá spočíva v dvoch prípadoch iba na nákupe, fľaškovaní a predaji vína, nejde sa v pravom slova zmysle o výrobu vína. Zároveň treba dodať, že je to vedľajší zdroj príjmov realizovaný popri

hlavnom zamestnaní. Na druhej strane veľkostný extrém predstavuje podnik na spracovanie mäsa a výrobu mäsových produktov so 149 stálymi pracovníkmi. Je to jediný podnik súboru s viac ako 100 stálymi pracovníkmi.

Malé podniky s počtom do 10 pracovníkov zaberajú 37 % podnikov súboru s priemerom 3,6 pracovníkov na jeden podnik. V menšom rozsahu (21 % podnikov) sa nachádzajú v súbore väčšie podniky (viac ako 25 pracovníkov), v ktorých je priemerne 51,6 pracovníkov v jednom podniku. Ide o väčšinu mäso spracujúcich podnikov, o mliekárenské podniky a podniky na výrobu nealkoholických nápojov. Najväčšie zastúpenie v súbore majú podniky so 6 až 20 pracovníkmi, ktoré tvoria až 42 % subjektov súboru (16 podnikov) s priemerom 15,6 pracovníkov v jednom subjekte. Sem sa zaraďuje väčšina pekární a niektoré mäsiarske podniky.

Sezónni pracovníci sa uplatňujú hlavne pri konzervovaní zeleniny a pri výrobe nealkoholických nápojov, ale aj v pekárenskej, mliekárenskej a mäso spracujúcej výrobe. Tým sa znižuje nezamestnanosť, vytvárajú sa, hoci v obmedzenom časovom rozsahu (3 až 7 mesiacov), pracovné príležitosti približne v pomere jeden sezónny pracovník na 5 až 7 stálych pracovníkov.

Súkromná podnikateľská činnosť umožňuje zamestnať aj rodinných príslušníkov majiteľov podnikov (19 podnikov, priemerne 3 rodinní príslušníci v jednom podniku). Je zaujímavé, že rodinní príslušníci pracujú predovšetkým v malých podnikoch do 10 zamestnancov (14 podnikov), čiže možno hovoriť v podstate o tzv. malých rodinných podnikoch (zo 196 stálych pracovníkov týchto 14 podnikov je 57 rodinných príslušníkov, t.j. 29 % z celkového počtu pracovníkov).

Produktivita živej práce, vyjadrená ročným objemom tržieb v prepočte na jedného pracovníka, poukazuje na značné medzipodnikové diferencie v účinnosti živej práce a z toho vyplýva aj veľmi rozdielny ekonomický efekt výroby. Najmenej priaznivá sa javí situácia v podnikoch zaoberajúcich sa vinárskou výrobou, výrobou jedlých olejov a v značnej časti pekárenských podnikov, kde ročné tržby na pracovníka sa pohybujú v rozpätí 160 až 350 tis. Sk ročne. Jednoznačne najvyššiu produktivitu živej práce vykazujú podniky z veľkostnej skupiny 50 až 100 mil. celkových tržieb ročne, t.j. väčší pekárenský podnik a väčšie podniky spracovávajúce mäso, ako aj mliekárenský podnik s priemernými ročnými tržbami na pracovníka takmer 1 mil. Sk. Vysokou úrovňou produktivity živej práce (700 až 900 tis. Sk na pracovníka) sa vyznačujú zostávajúce mäsiarske podniky, ďalší mliekárenský podnik i ďalšie pekárenské podniky.

Evidencia, plánovanie, rozširovanie výroby

Rozhodovanie, plánovanie a ďalšie manažérske aktivity vyžadujú informačné zabezpečenie. Bez dostatku kvalitných objektívnych informácií nie je možné uskutočňovať vysoko odbornú a úspešnú manažérsku prácu.

I. Priemerné tržby na podnik, počet podnikov podľa druhu činnosti a spôsobu nadobudnutia podnikov a podľa celkových ročných tržieb podniku – Average sales per enterprise, number of enterprises according to the type of activity, type of ownership and the total yearly sales of the enterprise

Celkové ročné tržby podniku (mil. Sk) ¹	Počet podnikov ²	Priemerné tržby na 1 podnik ³	Druh činnosti ⁴										Spôsob nadobudnutia ⁵		
			pekárenská ⁶	mäsiarská ⁷	mliekárská ⁸	vinárska ⁹	mlynárska ¹⁰	nealkoholické nápoje ¹¹	konzervovaná zelenina ¹²	cestoviny ¹³	jedlé oleje ¹⁴	cukrárenská ¹⁵	vlastné ¹⁶	nákup ¹⁷	prenájom ¹⁷
do 1	9	723,3	5	1	–	2	1	–	–	–	–	–	4	5	–
1,1 až 5	8	3 261,1	2	–	–	1	–	–	2	1	1	1	1	7	–
5,1 až 10	10	6 254,1	7	3	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10	–
10,1 až 20	4	12 932,0	–	2	–	–	–	1	–	–	–	1	1	3	–
20,1 až 50	4	32 702,7	1	2	1	–	–	–	–	–	–	–	–	3	1
50,1 až 100	2	67 454,8	–	–	1	–	–	1	–	–	–	–	–	2	–
nad 100	1	129 928,0	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
Spolu	38	14 276,7	15	9	2	3	1	2	2	1	1	2	6	31	13

¹total yearly sales of enterprise (mill. SK), ²number of enterprises, ³average sales per 1 enterprise (thous. SK), ⁴type of activity, ⁵type of ownership, ⁶bakery, ⁷meat processing, ⁸dairy, ⁹wine production, ¹⁰grain mill, ¹¹non-alcoholic beverages, ¹²conserving of vegetables, ¹³pasta, ¹⁴edible oils, ¹⁵pastry, ¹⁶own, ¹⁷bought, ¹⁸on lease

II. Pracovné zabezpečenie, produktivita práce, využitie výrobnnej kapacity a služieb v potravinárskych podnikoch podľa ročných tržieb podniku – Labor, productivity of labor, exploitation of the production capacity and services in food processing enterprises according to yearly sales amount

Celkové ročné tržby podniku (mil. Sk) ¹	Vedúci (majiteľ) podniku ²		Príjem z činnosti je ⁵		Počet stálych pracovníkov ⁸		Ročné tržby na pracovníka (tis. Sk) ¹¹	Výrobná kapacita sa využíva na ¹²				Plánované rozšírenie výroby ¹⁷	
	muž ³	žena ⁴	jediný zdroj ⁶	vedľajší zdroj ⁷	celkom ⁹	Ø na 1 podnik ¹⁰		jednu smenu ¹³	dve smeny ¹⁴	tri smeny ¹⁵	podľa potreby ¹⁶	áno ¹⁸	nie ¹⁹
do 1	6	3	5	4	26	2,9	206	6	–	–	3	4	5
1,1 až 5	5	3	7	1	61	7,6	407	6	1	–	1	4	4
5,1 až 10	8	2	10	–	86	8,6	698	–	10	–	–	7	3
10,1 až 20	4	–	4	–	122	30,5	424	–	1	3	–	4	–
20,1 až 50	4	–	4	–	148	37,0	804	2	1	1	–	3	1
50,1 až 100	2	–	2	–	116	58,0	989	–	1	1	–	–	2
nad 100	1	–	1	–	149	149,0	872	–	1	–	–	–	1
Spolu	30	8	33	5	708	18,6	718	14	15	5	4	22	16

¹total yearly sales of enterprise (mill. SK), ²manager (owner) of enterprise, ³man, ⁴woman, ⁵income from the activity is, ⁶only source of income, ⁷complementary source of income, ⁸number of perpetual workers, ⁹total, ¹⁰average per 1 enterprise, ¹¹yearly sales per 1 worker (thous. SK), ¹²production capacity is used in, ¹³one shift, ¹⁴two shifts, ¹⁵three shifts, ¹⁶according to the needs, ¹⁷planned enlargement of production, ¹⁸yes, ¹⁹no

Veľmi dôležitý vnútropodnikový zdroj informácií predstavuje účtovníctvo a sledovanie nákladovosti. Dôkladne vedené účtovníctvo a precízna špecifikácia nákladov poskytujú prehľad o spôsobe vynakladania prostriedkov, o využívaní výrobných zdrojov, ekonomickej efektívnosti jednotlivých výrobných odvetví, o rezervách a pod. Evidencia vedená v globále za celý podnik alebo nedostatočná evidencia neumožňuje identifikovať silné a slabé stránky v ekonomickej i výrobnej oblasti podniku. Nemožno posúdiť, na ktorú činnosť sa prostriedky vynakladajú efektívne (bolo by ju vhodné posilniť, rozšíriť), alebo na druhej strane, kde ide o mrhanie prostriedkami (vhodnejšie by bolo znížiť alebo zrušiť príslušnú činnosť).

Žiaľ väčšina podnikov súboru má nedostatky v tejto oblasti. Jednoduché účtovníctvo vedie 24 podnikov a iba v 14 podnikoch sa uplatňuje podvojné účtovníctvo. V sledovaní nákladovosti je situácia ešte nepriaznivejšia. Viac ako 70 % podnikov (27 podnikov) sleduje náklady za celý podnik, 5 % (2 podniky) za skupiny výrobkov a len 24 % (9 podnikov) uskutočňuje analýzu nákladovosti aj podľa jednotlivých výrobkov. Takýto prístup samozrejme sťažuje rozhodovanie, robí ho menej objektívnym. Nie je podložené príslušnou faktografiou a je postavené v podstate na empirii a odhade, čo samozrejme vedie mnohokrát k ťažkostiam a omylom.

Druhú rovnako dôležitú oblasť manažérskej práce predstavuje plánovanie. Vytyčuje ciele, udáva smer, ktorým sa má uberať vývoj a celková činnosť podniku a vymedzuje približné hranice, ktoré je nutné rešpektovať, ak chceme dosiahnuť ciele a neodchýliť sa od smeru. Reálne vypracovaný plán je dôležitý a nevyhnutný usmerňovateľ aktivít podniku. Jeho absencia, resp. povrchné, nedokonalé vypracovanie sa prejavuje v nekonceptnosti a mnohokrát v bezradnosti pri rozhodovaní nielen v bežných, ale i v závažných otázkach. Teda plánovanie by malo byť samozrejmom súčasťou manažérskej práce. Treba však konštatovať, že iba polovica subjektov sledovaného súboru má vypracovaný plán. Z toho vyplýva, že v polovici subjektov možno predpokladať problémy konceptného charakteru a ťažkosti pri rozhodovaní. Nedostatočná pozornosť venovaná plánovaciemu procesu je žiaľ typickým a všeobecným javom v menších podnikoch. Najvýraznejšie negatívne tvory plánu vyplývajú hlavne z nedostatovej nadväznosti na realitu okolitého prostredia a realitu vnútropodnikových podmienok podnikateľskej činnosti.

Odvaha a odhodlanie rozširovať výrobu – zväčšovať výrobné kapacity, svedčia o kreativitě, podnikavosti, schopnosti nachádzať nové odbytové možnosti, neuspokojiť sa s jestvujúcim stavom, hľadať a objavovať nové možnosti výroby i odbytu výrobkov. Tento pozitívny fenomén charakterizujúci činnosť aktivitu možno konštatovať vo väčšine podnikateľských subjektov (58 %) sledovaného súboru.

Zaujímavé sú informácie o predpokladanom spôsobe získavania prostriedkov na uvažované rozšírenie výroby. Podnikatelia uvažujú realisticky, keďže z 22 sub-

jektov, ktoré predpokladajú rozšírenie výroby, uvažujú štyri podniky zabezpečiť prostriedky iba z vytvoreného vlastného zisku a jeden iba z úverov od bánk, deväť podnikov počíta s kombináciou vlastného zisku a úverov od finančných ústavov, tri podniky plánujú využiť vlastný zisk a štátnu podporu, päť podnikov predpokladá uplatniť popri vlastnom zisku a úveroch i výhodu štátnej podpory.

Možnosti rozvoja malých a stredných potravinárskych podnikov

Menšie a stredné potravinárske podniky sú v určitej nevýhode v porovnaní s veľkými podnikmi, ktoré disponujú podstatne výkonnejšími technickými zariadeniami, progresívnymi technologickými riešeniami. Majú vysoko kvalifikovaných špecialistov, môžu financovať vlastný výskum, resp. vývoj nových výrobných postupov, nových produktov. Vyrábajú vo veľkých sériách, vybudovali si stabilný systém dodávok surovín a odbytu výrobkov. Dosahujú vysokú produktivitu živej práce a nízku jednotkovú nákladovosť výrobkov. Využívajú rôzne formy podpory predaja, včítane reklamy. Pri produkovani rovnakého sortimentu výrobkov ťažko obstojia menšie podniky popri veľkých podnikoch s uvedenými prednosťami.

Pozitívum menších podnikov spočíva predovšetkým v podstatne väčšej prispôsobivosti požiadavkám trhu, ktoré sa dosť často veľmi rýchlo menia. Ďalej je to bližší a bezprostrednejší kontakt so zákazníkmi, nižšie režijné náklady, jednoduchší a pružnejší systém riadenia a lokalizácia firmy priamo v teritóriu rozhodujúceho odbytu.

Časť malých potravinárskych podnikov zanikla a v krátkej budúcnosti možno očakávať zánik ďalších, hlavne málovýkonných firiem so zastaralou technológiou, nízkou produktivitou, vysokou nákladovosťou, nízkou úrovňou manažérskej práce, nižšou kvalifikačnou a odbornou úrovňou pracovníkov, nedostatočne zabezpečeným obytom výrobkov, firiem lokalizovaných v záujmovom obvode väčších podnikov a so sortimentom výrobkov totožných s väčším podnikom a pod.

Prosperovať a vôbec existovať budú také menšie podniky, ktoré uplatnia celú sústavu opatrení, ako je:

- zameranie výrobnéj orientácie predovšetkým na vykrývanie trhových štrbín, t.j. na špecifické výrobky, na zvláštne požiadavky spotrebiteľov, na malé série výrobkov, na rôzne špeciality, na výrobky s osobitnými kvalitatívnymi vlastnosťami, teda na produkty, o ktorých výrobu nemajú veľké podniky záujem;
- lokalizácia malých firiem hlavne na vidieku v oblastiach vzdialenejších od miest, v blízkosti turistických centier (predovšetkým malé pekárenské, mliekárenské a mäsiarske firmy) a s výrobnou kapacitou pokrývajúcou potreby príslušného mikrorégiónu;
- zabezpečenie pravidelného prísunu (múka pre pekárne, mlieko pre mliekárne, jatočné zvieratá pre mäsozavody...), resp. dostatočných zásob (zelenina, ovocie

pre konzervárne, obilie pre mlyny, semená olejní
pre výrobu oleja...) kvalitných surovín v primeranej
cene;

- sústavné dosahovanie trvalej, spoľahlivej a vysokej
kvality výrobkov;
- vybudovanie vlastného systému distribúcie výrob-
kov vytvorením siete stabilných odberateľov a ak to
podmienky dovoľujú, i vlastných predajní;
- venovanie pozornosti modernizácii a inovácii tech-
nického vybavenia a technologického riešenia výro-
by, aby sa dosahovala úroveň produktivity práce
a nákladovosti výroby porovnateľná s väčšími pod-
nikmi;
- vytvorenie dobrých pracovných a sociálnych pod-
mienok pre získavanie a udržanie kvalifikovaných
výkonných pracovníkov (osobitne dôležitá je úroveň
miedz);
- nutnosť realizácie vysoko kvalifikovanej a odborne
profesionálnej manažérskej práce vo všetkých oblas-
tiach a na všetkých úrovniach riadenia;
- permanentné sledovanie situácie na trhu, monitoro-
vanie potrieb zákazníkov i aktivít konkurencie
a rýchle reagovanie na zmeny požiadaviek spotrebi-
teľov a eliminovanie expanzných snáh konkurencie;
- využívanie každej príležitosti na podporu predaja
(účasť na príležitostných jarmokoch, poriadanie
ochutnávok, podpora dobročinných aktivít, sponzo-
rovanie športových podujatí...).

Pomoc štátu pri rozvoji menších podnikov by sa ma-
la orientovať na aspoň čiastočné financovanie vývoja
a výskumu nových technológií i výrobkov a poraden-
ských služieb, pretože tieto aktivity nie sú schopné ma-
lé podniky finančne pokryť a tým udržať krok s veľký-
mi ekonomicky silnými podnikmi. Pri výstavbe nových
objektov, inovácii technológie, rozširovaní výroby by
mal štát prebrať garancie na úvery, pretože malé pod-
niky ťažko získavajú úvery. Taktiež by mal v takýchto
prípadoch štát pomôcť odpustením, prípadne aspoň zní-
žením sadzby dane na určité obdobie (2 až 3 roky).

ZÁVER

Podniky menšieho typu, založené na súkromnej bá-
ze, sa uplatňujú v plnej miere aj v oblasti potravinár-

skeho priemyslu na Slovensku. Prevažujú menšie pod-
niky s ročnými tržbami do 10 mil. Sk (27 podnikov),
resp. s celkovým počtom do 20 stálych pracovníkov
(29 podnikov), čo predstavuje 71 %, resp. 76 % podni-
kov sledovaného súboru. Skutočnosť, že viac ako 80 %
podnikov súboru prešlo do súkromných rúk nákupom,
poukazuje na podnikavosť, odvahu riskovať, prebrať
na seba zodpovednosť, túžbu po sebarealizácii. Nedo-
statky v určitých oblastiach manažérskej činnosti (eviden-
cia, plánovanie, nevyužívanie služieb iných) sú všeobec-
ne rozšírenými slabými miestami našej podnikateľskej
sféry. Je potrebné, aby si majitelia, resp. vedúci pracov-
níci podnikov uvedomili dôležitosť týchto činností
v manažérskej práci a dostali ich na priemernú úroveň,
ktorá im umožní uskutočňovať rýchle, kvalifikované
a z hľadiska podniku čo najoptimálnejšie rozhodovanie
a realizáciu vôbec celej manažérskej činnosti.

LITERATÚRA

- FIDRMUC, J.: Podnikanie na Slovensku potrebuje ďalšiu po-
moc. Ročníke noviny, 1996, č. 44, s. 4, RONO PRESS Bra-
tislava.
- GOZORA, V.: Funkcia malých a stredných podnikov v trho-
vej ekonomike. In: Rozvoj malého a stredného podnikania
v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe na Sloven-
sku. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Závažná
Poruba 1995, s. 5-13.
- HRON, J.: Role malých podniků v ekonomice a přístupy
k jejich definici. In: Rozvoj malého a stredného podnikania
v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe na Sloven-
sku. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie, Závažná
Poruba 1995, s. 49-56.
- LAZARČÍK, J.: Porovnanie ekonomickej efektívnosti malého
a veľkého mliekárenského podnikateľského subjektu. In:
Rozvoj malého a stredného podnikania v poľnohospodársko-
potravinárskom komplexe na Slovensku. Zborník príspevkov
z vedeckej konferencie, Závažná Poruba 1995, s. 197-202.
- POŠVÁŘ, Z.: Managemet a řízení změn. In: Agrární per-
spektivy III. Sborník prací z vědecké konference, PEF VŠZ
Praha 1994, s. 279-281.

Došlo 17. 4. 1996

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Michal Vicen, CSc., Katedra manažmentu PEF, Vysoká škola poľnohospodárska, 949 76 Nitra, Slovenská
republika, tel. 087/610 167

Oznamujeme čtenářům a autorům našeho časopisu,

že v návaznosti na časopis *Scientia agriculturae bohemoslovaca*, který až do roku 1992 vycházel v Ústavu vědeckotechnických informací Praha, vydává od roku 1994

Česká zemědělská univerzita v Praze

časopis

SCIENTIA AGRICULTURAE BOHEMICA

Časopis si zachovává původní koncepci reprezentace naší vědy (zemědělství, lesnictví, potravinářství) v zahraničí a jeho obsahem jsou původní vědecké práce uveřejňované v angličtině s rozšířenými souhrny v češtině.

Časopis je otevřen nejširší vědecké veřejnosti a redakční rada nabízí možnost publikace pracovníkům vysokých škol, výzkumných ústavů a dalších institucí vědecké základny.

Příspěvky do časopisu (v angličtině, popř. v češtině či slovenštině) posílejte na adresu:

Česká zemědělská univerzita v Praze

Redakce časopisu *Scientia agriculturae bohemica*

165 21 Praha 6-Suchbát

PRINCIPY ADAPTACE V KONKURENČNÍM PROSTŘEDÍ AGRÁRNÍHO SEKTORU¹

ÚVOD

Chování podnikatelských subjektů v určitém prostoru je podmíněno obecnými principy chování vyplývajícími z teorie organizačních systémů. Tyto principy se stávají aktuální právě dnes při změnách společenského prostředí vyjádřených transformací plánované ekonomiky na tržní a integrační procesy v Evropě a ve světě. To se týká i postavení podnikatelských subjektů v agrárním sektoru České republiky a budoucí integrace do Evropské unie.

VZTAH PODNIKATELSKÉHO SUBJEKTU A VNĚJŠÍHO PROSTŘEDÍ

Každý podnikatelský subjekt se nachází v prostředí, které má turbulentní charakter a řídí se principy homeostáze. Právě princip homeostáze, udržování rovnovážného stavu podnikatelských subjektů se svým prostředím, je založen na vzájemném ovlivňování a přizpůsobování se. Stejným způsobem se chová i toto vnější prostředí jako celek, a to s využitím principu „veta“. Toto prostředí je v rovnovážném stavu tehdy, je-li v rovnovážném stavu většina podnikatelských subjektů. Proto se stává aktuální pro podnikatelské subjekty analýza vnějšího prostředí.

Každé vnější prostředí je charakterizováno celou řadou dalších subjektů, procesů, vztahů, pravidel, úrovní poznání, hierarchií hodnot v chování lidí a dalších faktorů. Tyto faktory je možno rozdělit do čtyř základních skupin:

- a) společenské faktory charakterizující vnější prostředí představované legislativou, vztahy mezi exekutivou a podnikatelskou sférou, existujícími nátlakovými skupinami apod.;
- b) ekonomické faktory, mezi které je možno počítat především trend rozvoje domácího hrubého produktu, specifické tržní předpovědi, úroveň podnikatelských investic, stupeň spotřebitelských výdajů apod.;
- c) sociální faktory charakterizované hierarchií hodnot a kritérii v rozhodování lidí, životní styl, úroveň vzdělání, mobilita obyvatelstva, distribuce příjmů apod.;
- d) technologické faktory, které zahrnují vlastní výdaje na vědu a výzkum, transfer technologií, míru zastarávání výrobních prostředků apod.

HIERARCHIE KRITÉRIÍ V ROZHODOVÁNÍ

Uvedené skupiny faktorů ovlivňují i rozhodovací procesy v podnikatelských subjektech a jejich zohlednění závisí na hierarchii kritérií v rozhodování. Tato kritéria v oblasti agrárního prostoru souvisí s podnikovými funkcemi, mezi které lze počítat především funkci technologickou, ekonomickou, sociální a ekologickou. Všechny tyto funkce jsou nezastupitelné a mění se pouze jejich proporce. Tyto proporce souvisejí

- s hierarchií kritérií v rozhodování,
- s postavením podnikatelského subjektu v organizační struktuře hospodářství.

Hierarchie kritérií se během vývoje ekonomiky mění a v důsledku toho je vždy jedna z podnikových funkcí v postavení nezávisle proměnné a ostatní v postavení závisle proměnné. V minulosti v období centrálního direktivního způsobu řízení touto funkcí v postavení nezávisle proměnné byla zpočátku období dosahování soběstačnosti funkce technologická a později funkce sociální. V podmínkách tržní ekonomiky je to funkce ekonomická. Je třeba si uvědomit, že v prvním případě se jednalo o zdrojový přístup, v druhém o přístup cílový. V obou případech velmi důležitou funkci sehrává funkce sociální, která ostatní funkce propojuje.

Zastoupení jednotlivých funkcí z hlediska jejich proporcí bez ohledu na jejich kritéria závisí na jejich zařazení v organizační struktuře národního hospodářství. Zatímco jednotlivce prosazuje funkce ekonomické, u podniku je to funkce ekonomická a sociální, u národního hospodářství především technologická a ekologická a u společnosti národních ekonomik funkce ekologická. Tato úvaha je schematicky znázorněna v tab. I.

Uvedená struktura má spíše spekulativní a technokratický charakter. Přesto vychází ze skutečnosti nezastupitelnosti jednotlivých funkcí a podnikatelské kapacity subjektů a hierarchického uspořádání organizačních struktur na principu do sebe vložených systémů.

Kromě rozdílné struktury podnikových funkcí se jednotlivé podnikatelské subjekty liší i svojí velikostí (koncentrací kapitálu) a to z hlediska jejich produkční stability, přizpůsobivosti vnitřním a vnějším změnám, setrvačnosti technologických, organizačních a řídicích procesů, využívání kvalifikace specialistů, zabezpečování vědeckotechnického rozvoje, stupně motivace pracovníků, složitosti organizačních a řídicích struktur, jejich typ (tab. II).

¹ Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

I. Proporce funkcí subjektů národního hospodářství (%)

Prvky organizační struktury	Funkce subjektů			
	ekonomická	sociální	technologická	ekologická
Jednotlivec	40	30	20	10
Podnik	30	30	20	20
Národní hospodářství	20	20	30	30
Společenství národních ekonomik	10	20	30	40

II. Vztah podnikatelských subjektů k vnějšímu a vnitřnímu prostředí

Hledisko vztahu k prostředí	Podnikatelský subjekt	
	malý	velký
Funkční stabilita	malá	velká
Adaptabilita	vysoká	nízká
Setrvačnost procesů	malá	velká
Možnost využití kvalifikace specialistů	malá	velká
Zabezpečení vědeckotechnického rozvoje	obtížné	možné
Motivace pracovníků	vysoká	rozdílná
Organizační a řídicí struktura	jednoduchá	složitá
Typ organizačních a řídicích struktur	funkcionální	divizionální, pružná, dočasná
Vlastnické a řídicí struktury	společné	oddělené

Úspěšnost jednotlivých podnikatelských subjektů je podmíněna uvedenými faktory, ale především stupněm využívání vnitřních a vnějších zdrojů přírodně technických a lidských. Základ hodnocení však spočívá v porovnání požadovaného cílového chování a plnění jed-

notlivých funkcí. O to více vyniká správné posouzení jednotlivých podnikových funkcí a to ve vztahu k organizační úrovni podnikatelského subjektu, využívání jednotlivých druhů zdrojů a uspokojování potřeb pracovníků.

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., Dr.h.c., Katedra řízení PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

NĚKTERÉ UKAZATELE K MAKROEKONOMICKÉ ANALÝZE AGRÁRNÍHO TRHU¹

ÚVOD

Cílem práce je návrh některých ukazatelů, umožňujících makroekonomickou charakteristiku agrárního trhu se zřetelem ke vztahům výdajů na potraviny, tržních cen a finální zemědělské produkce, vycházejících z národních ročenek ČR a zemí EU, zvláště SRN. Navržené ukazatele by mohly umožnit sytetičtější charakteristiku agrárního trhu jako celku a doplnit tak dosavadní ukazatele používané v makroekonomických charakteristikách (např. v tzv. zelených zprávách).

METODA

Navržené ukazatele vycházejí z údajů národních ročenek o hrubém domácím produktu, z bilance příjmů a výdajů, z údajů o maloobchodním obratu, z údajů cenových indexů. Jsou založeny na relativních indexních číslech a meziročních tempích růstu sledovaných proměnných, která jsou použita k výpočtu pružností jako poměru meziročních temp růstu proměnných.

VÝSLEDKY

Příspěvek obsahuje návrh některých makroekonomických, ekonomicko-statistických ukazatelů charakterizujících úlohu zemědělství v národním hospodářství se zřetelem ke vztahu výdajů na potraviny a finální zemědělské produkce, které mohou být použity též v mezinárodních komparacích. Ukazatele vycházejí z údajů o hrubém domácím produktu v běžných a srovnatelných cenách, z bilance příjmů a výdajů, z údajů o maloobchodním obratu, rodinných účtů a jiných zdrojů, které jsou obvykle obsaženy v národních ročenkách. K analýzám mezinárodního srovnání zemí lze pro určité účely výhodně použít relativních čísel, indexů, obvykle v časových řadách bez nutnosti jejich převodu na srovnatelné hodnoty pomocí kursů měn, které vykazují v současnosti velkou variabilitu.

K rozboru některých závislostí mezi výdaji obyvatelstva a hrubým domácím produktem v národním hospodářství a zemědělství v ČR a SRN v období 1987–1993 použijeme následující indexové ukazatele:

1. Relace mezi indexy vývoje výdajů na potraviny a soukromou spotřebou domácností a jejich podílů v hrubém domácím produktu v běžných cenách.
2. Relace mezi vývojem podílů výdajů na potraviny a podílem zemědělství v hrubém domácím produktu v běžných cenách. Vývoj podílů výdajů na potraviny v hrubém domácím produktu je jedním z určujících faktorů podílu zemědělství v tomto produktu.
3. Relace mezi vývojem maloobchodních cen spotřebních statků a potravin a vývojem výdajů na soukro-

mu spotřebu a na potraviny, měřené indexovými čísly. Použijeme charakteristiky průměrného ročního procenta růstu těchto výdajů na 1 % růstu cenových indexů, který umožňuje nepřímo charakterizovat cenové pružnosti poptávky po spotřebních statcích a po potravinách.

4. Relace mezi vývojem maloobchodních cen potravin a cen zemědělských výrobců k vývoji hrubého domácího produktu v zemědělství měřené indexovými čísly. Bude opět použita relace průměrných temp růstu hrubého domácího produktu na 1 % růstu cenových indexů. Umožňuje nepřímo charakterizovat cenovou pružnost nabídky zemědělské produkce ve vztahu k maloobchodním cenám potravin a cenám zemědělských výrobců.
5. Tendence ve vývoji účasti zemědělství a potravinářského průmyslu na výdajích na potraviny měřené podíly hrubého domácího produktu v zemědělství a potravinářském průmyslu v běžných cenách ve výdajích na potraviny.

Při výpočtu těchto charakteristik jsme použili údaje z národních statistických ročenek České republiky a Spolkové republiky Německa v běžných cenách. U některých ukazatelů by bylo vhodnější použít tyto údaje ve srovnatelných cenách. Jde zejména o charakteristiky pružností poptávky a nabídky v bodu 3. a 4. V tomto příspěvku uvádíme pouze průměrné roční indexy za období (geometrické průměry).

Relace mezi hrubým domácím produktem v národním hospodářství, výdaji na soukromou spotřebu a na potraviny mohou být použity k charakteristice relací mezi hrubým důchodem domácností, firem a státu a výdaji domácností na spotřební statky a služby a potraviny. Tyto relace lze počítat jako podíly soukromé spotřeby a výdajů na potraviny v hrubém domácím produktu NH, nebo jako relace průměrných ročních indexů růstu. Ve druhém případě lze z těchto průměrných indexů růstu odvodit ukazatele růstu výdajů na soukromou spotřebu a na potraviny na 1 % růstu hrubého domácího produktu v národním hospodářství, které mohou nepřímo charakterizovat důchodové pružnosti výdajů. V České republice v období 1987/1993 připadlo na 1 % růstu hrubého domácího produktu v národním hospodářství 1,25 % růstu výdajů na soukromou spotřebu a 0,972 % růstu výdajů na potraviny. Ve Spolkové republice pak na 1 % růstu hrubého domácího produktu v národním hospodářství připadlo 1,05 % růstu výdajů na soukromou spotřebu a 0,645 % růstu výdajů na potraviny. Na 1 % růstu výdajů na soukromou spotřebu připadlo v ČR 0,779 % růstu výdajů na potraviny, v SRN pak 0,615 %. Jak v ČR, tak v SRN by podle toho byla pružnost výdajů na potraviny nižší než u výdajů na nepotravinářské statky. Z výsledků výpočtu lze odvodit dva poznatky:

1 Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

- a) Pružnosti výdajů na potraviny v relaci k hrubému domácímu produktu v běžných cenách v obou zemích jsou výrazněji nižší než pružnosti výdajů na soukromou spotřebu (na spotřební statky a služby celkem).

Tento závěr potvrzuje tab. I a obr. 1 vývoje příjmů, výdajů na nákupy zboží celkem a výdajů na nákup potravin v České republice.

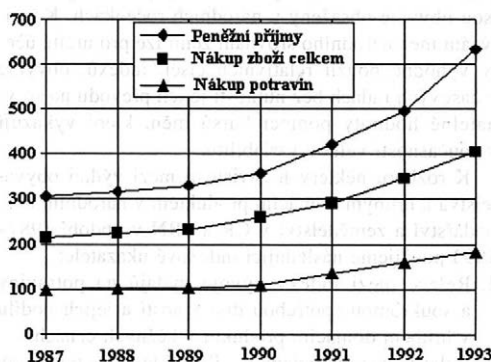
- b) V ČR jsou hodnoty těchto pružností, měřících nepřímo důchodové pružnosti, vyšší než v SRN. Úrovně pružnosti výdajů na potraviny jsou pozitivně zkorelovány s vyšším podílem výdajů na potraviny v hrubém domácímu produktu národního hospodářství v ČR ve srovnání se SRN.

Další důležitou relací, která určuje váhu zemědělství v národním hospodářství země, tvoří závislost mezi podílem výdajů na potraviny a podílem hrubého domácího produktu v zemědělství v hrubém domácímu produktu národního hospodářství. Čím nižší je podíl výdajů na potraviny v národohospodářském produktu v zemi, tím nižší je v ní podíl zemědělství v tomto produktu. Tento obecnější poznatek se projevuje i v ČR ve srovnání se SRN. V ČR v období 1987/1993 byl podíl výdajů na potraviny v hrubém domácímu produktu národního hospodářství 19,7 % a podíl HDP v zemědělství v hrubém domácímu produktu národního hospodářství 5,8 %. V SRN byl v období 1988/1992 podíl výdajů na potraviny 11,7 % a podíl HDP v zemědělství 1,1 % v hrubém domácímu produktu národního hospodářství. Nižší podíly v zemědělství ve srovnání s podílem výdajů na potraviny jsou v obou zemích vyvolány tím, že hodnotu výdajů na potraviny ovlivňují nejen HDP v zemědělství, ale též HDP i jiných odvětví – inputových, potravinářského průmyslu, obchodu a importu potravin, pokud součet HDP všech odvětví zúčastněných na výrobě potravin je rovný hodnotě výdajů na potraviny (hodnota nákupů = hodnotě prodeje).

Třetí makroekonomickou charakteristikou vypočtenou z národohospodářských statistik je procento růstu výdajů na soukromou spotřebu a na potraviny na 1 % růstu maloobchodních cen spotřebních statků a potravin. Těmito relacemi lze charakterizovat cenové pružnosti výdajů (poptávky) po spotřebních statcích a po potravinách. V ČR na 1 % růstu maloobchodních cen spotřebních statků a služeb připadá 0,89 % růstu výdajů na soukromou spotřebu a na 1 % růstu maloobchodních cen potravin 0,84 % růstu výdajů na potraviny v období 1987/1993. V SRN na 1 % růstu maloobchodních cen spotřebních statků a služeb připadá 2,89 % výdajů na spotřební statky a na 1 % růstu maloobchodních cen potravin 1,806 % růstu výdajů na potraviny

v období 1988/1993. Zatímco v ČR je rozdíl v cenových pružnostech výdajů na spotřební statky a potraviny zanedbatelný, menší než jedna (cenová nepružnost), v SRN jsou cenové pružnosti výdajů vyšší při výrazně nižší hodnotě cenové pružnosti výdajů na potraviny. Tento rozdíl mohl být vyvolán mimo jiné rozdílným vývojem reálných výdajů. Uvedený ukazatel je současně ukazatelem vývoje reálné hodnoty (kupní síly) výdajů na spotřební statky a potraviny. Jestliže cenové pružnosti výdajů na spotřební statky resp. potraviny jsou menší (větší) než 1, rostou ceny spotřebních statků resp. potravin rychleji (pomaleji) než výdaje na tyto statky. V důsledku toho reálná kupní síla výdajů klesá (roste). Při 1% růstu maloobchodních cen spotřebních statků rostly výdaje na spotřební statky v SRN 1,039 % ročně a na potraviny 1,018 %, v ČR 0,986 % a 0,982 %. V SRN proto rostla reálná hodnota výdajů na spotřební statky, zatímco v ČR naopak klesala. Z výsledků výpočtů by vyplývaly tyto poznatky:

- a) Výdaje na potraviny a výdaje na soukromou spotřebu statků a služeb jsou v ČR cenově nepružné (koeficient pružnosti menší než jedna). V SRN naproti tomu je cenová pružnost obou druhů výdajů výrazně vyšší než v ČR (koeficient pružnosti větší než jedna).
- b) Cenové pružnosti výdajů na potraviny jsou v obou zemích, zvláště v SRN, nižší než cenové pružnosti výdajů na soukromou spotřebu (celkové spotřební statky).
- c) Nízké cenové pružnosti výdajů na potraviny a spotřební statky v ČR proti SRN mohly být vyvolány mimo jiné rozdílným vývojem kupní síly (reálné hodnoty) obou druhů výdajů, která v ČR klesala, zatímco v SRN rostla. Při snižování reálné kupní síly výdajů na spotřební statky a služby (soukromou spotřebu) a na potraviny se mohou, jak se domníváme, preference spotřeby potravin v domácnostech zvyšovat v poměru k ostatním spotřebním statkům,

I. Vývoj peněžních příjmů, výdajů na nákup zboží celkem a potravin v ČR v období 1987/1993 (mld. Kč)

Rok	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Peněžní příjmy	305,2	317,1	330,2	357,8	421,2	495,6	632,1
Nákup zboží celkem	214,8	225,0	232,6	260,6	290,6	346,0	404,7
Nákup potravin	99,8	102,1	103,1	110,5	136,2	160,6	183,1

	Podíly HDP (v hodnotě výdajů na potraviny)		
	zemědělství	potravin. průmyslu	ostatních odvětví
Česká republika 1992/1993	23,9	26,3	49,8
Spolková republika 1988/1992	9,5	14,6	75,9

takže cenové pružnosti obou druhů výdajů se mohou sblížovat, jak ukazují výpočty v ČR (0,89 % u soukromé spotřeby a 0,84 % u výdajů na potraviny).

Podobně lze charakterizovat nepřímo i *cenovou pružnost nabídky finální zemědělské produkce relacími průměrných temp růstu hrubého domácího produktu v zemědělství v běžných cenách k průměrným tempům růstu maloobchodních cen potravin a cen zemědělských výrobců (zemědělských dodávek)*. Nabídka zemědělské produkce je přímo závislá na cenách zemědělských výrobců, a nepřímo je ovlivňována i maloobchodními cenami potravin vzhledem k závislosti obou cenových okruhů. V období 1987/1993 v České republice připadá na 1 % růstu maloobchodních cen potravin 0,29 % růstu hrubého domácího produktu v zemědělství a na 1 % růstu cen zemědělských výrobců 0,512 % růstu tohoto produktu. Ve Spolkové republice na 1 % růstu maloobchodních cen potravin připadá ročně v průměru +1,22 % růstu hrubého domácího produktu v zemědělství (Bruttowertschöpfung), zatímco na 1 % poklesu cen zemědělských výrobců vzroste tento produkt +2,35 % ročně. Vzhledem k těmto relacím by se nabídka finální zemědělské produkce v ČR v relaci k oběma cenovým úrovním jevila jako cenově méně pružná (koeficient pružnosti menší než 1), zatímco v SRN vykazuje v absolutní hodnotě vyšší než jednotkovou pružnost. V ČR i v SRN je dále cenová pružnost finální zemědělské produkce (HDP v zemědělství) v relaci k cenám zemědělských výrobců vyšší než k maloobchodním cenám potravin.

Poslední významnou charakteristikou vypočtenou z národohospodářských statistik je *podíl zemědělství a potravinářského průmyslu na hodnotě výdajů domácích produktů na potraviny*. Lze jej měřit *podílem hrubých domácích produktů obou odvětví v běžných cenách ve výdajích na potraviny*. Rozdíl mezi hodnotou výdajů na potraviny a součtem hrubých domácích produktů obou odvětví vyjadřuje účast hrubých domácích produktů inputových odvětví, obchodu a importu na tržní hodnotě potravin, při rovnosti hodnoty nákupů a prodeje. Problémy vznikají vlivem nedostatečných údajů o hrubém domácím produktu v potravinářském průmyslu, které v národních ročenkách zemí nejsou explicitně udávány. Lze je však zjistit na základě uvedených podílů jednotlivých odvětví na hrubém domácím produktu průmyslu v národních ročenkách SRN. V ročenkách ČR nejsou dosud tyto detailnější údaje uváděny. Odhadovali jsme proto HDP v potravinářském průmyslu ČR z podílů na

dodávkách potravinářského průmyslu v celkových dodávkách průmyslu a z vykazovaného HDP v průmyslu v běžných cenách, čímž dochází ke zkreslení hodnoty HDP potravinářského průmyslu. Výpočty podílů HDP v zemědělství a v potravinářském průmyslu na hodnotě výdajů na potraviny (rovné hodnotě prodeje potravin v maloobchodní síti) zde uvádíme jako průměrné podíly za celé období v tab. II v procentech.

Z výpočtu plyne, že podíly zemědělství a potravinářského průmyslu v ČR v hodnotě výdajů na potraviny jsou v ČR vyšší než v SRN. Naproti tomu podíly HDP inputových odvětví do výroby potravin, obchodu s potravinami a importu potravin jsou v ČR výrazněji nižší než v SRN.

ZÁVĚR

1. Cenové pružnosti výdajů na potraviny, jakož i cenové pružnosti nabídky zemědělské produkce měřené hrubým domácím produktem v zemědělství, jsou v České republice významněji nižší než v SRN. Ukazuje to na celkově nižší cenovou pružnost trhu potravin, při rozdílném vývoji reálné kupní síly výdajů na potraviny ve srovnání s trhem potravin ve Spolkové republice.
2. Cenové pružnosti nabídky finální zemědělské produkce v relaci k cenám zemědělských výrobců jsou vyšší v obou zemích než její cenové pružnosti v relaci k maloobchodním cenám potravin.
3. Podíl zemědělství i potravinářského průmyslu na hodnotě výdajů na potraviny je v České republice významněji vyšší než ve Spolkové republice. Významný vliv zde má kromě vyššího podílu zemědělství v HDP národního hospodářství, v důsledku vyššího podílu výdajů na potraviny v národohospodářském produktu a ve výdajích na soukromou spotřebu, též vyšší účast zahraničního obchodu s potravinářskými statky v SRN proti ČR.

LITERATURA

- Agrarbericht der Bundesregierung 1992, 1993, 1994.
Aktuální statistické informace ČSÚ, národní účty.
Statistická ročenka ČR 1993, 1994, 1995, ČSÚ.
Statistisches Jahrbuch für Bundesrepublik Deutschland, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994.

Doc. Ing. Jaroslav Mach, CSc., Ing. Jaroslava Burianová, PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

VLIV REGULACE ZAHRANIČNÍHO OBCHODU NA UTVÁŘENÍ TRŽNÍ ROVNOVÁHY¹

ÚVOD

Připojení České republiky k zemím Evropské Unie vyžaduje řadu systémových změn, mezi něž patří mj. zintenzivnění zahraničního obchodu na principu volného pohybu zboží, služeb, osob a kapitálu. Zahraniční obchod České republiky byl však již v minulých letech významnou součástí ekonomiky České republiky a ovlivňoval její vývoj a zapojení do světového hospodářství. V roce 1994 podíl zahraničního obchodu na tvorbě GDP byl přibližně 40 % a byl jedním ze zdrojů ekonomického růstu a stabilizace české ekonomiky.

Obrat zahraničního obchodu dosáhl 835,4 mld. Kč s exportem na úrovni 411,5 mld. Kč a importem 423,9 mld. Kč. Pasivní saldo zahraničního obchodu činilo 12,5 mld. Kč (Bělehrádek 1995). V roce 1995 se saldo obchodní bilance v kvantitativním vyjádření dále zhoršilo, avšak z hlediska kvalitativního je to odrazem zvýšené poptávky po zahraničních investičních celcích, zařízeních a technologiích k modernizace technologické základny české ekonomiky. V zemědělském zahraničním obchodě přes jeho pasivní saldo se v průběhu roku 1995 rychleji zvyšuje export než dovoz potvrzující rostoucí poptávku po českých výrobcích.

V návaznosti na realizaci závěrů konference GATT v Marrakeši s postupnou liberalizací světového trhu se bude obrát zahraničního obchodu dále zvyšovat. Dopusd se však uplatňují různé formy ochranných opatření, zejména cla, importní kvóty a subvencovaný export, které modifikují utváření tržní rovnováhy.

TEORETICKÁ PODSTATA PŮSOBNÍ REGULATIVNÍCH OPATŘENÍ

Ceny zemědělských výrobků na zahraničních trzích jsou pro většinu zemí exogenní proměnnou a nemohou je významně měnit. Pro obchodované zboží zpravidla domácí nabídka a poptávka není v rovnováze. Podle přebytku nabídky nebo poptávky země vyváží nebo dováží zemědělské výrobky. Pokud stát si přeje zvýšit ceny pro své farmáře, musí izolovat svůj domácí trh od vnějšího prostředí (Hel p m a n 1988).

Základní nástroje pro splnění tohoto cíle jsou importní tarify, importní kvóty, exportní subvence.

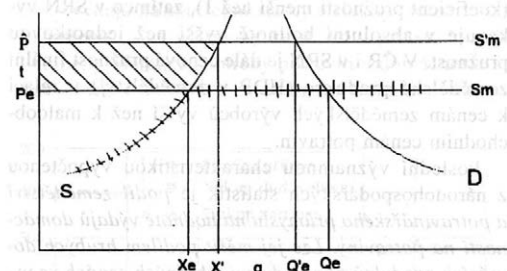
Analýzou cenových změn vyvolaných těmito opatřeními a jejich efektivností se zabývá další část článku.

VLIV CELNÍCH OPATŘENÍ NA TRŽNÍ ROVNOVÁHU

Jestliže se uskutečňuje dovoz za ceny na světových trzích, domácí ceny lze zvýšit vybíráním daní (tj. cel-

ních tarifů) z každé jednotky importovaného zboží. Žádný zahraniční dovozce nebude za těchto okolností dovážet zboží, pokud cena neuhradí i importní tarif. V obr. 1 horizontální přímka v úrovni ceny na světovém trhu může být interpretována jako nabídková funkce importovaného zboží. Celkovou nabídku v hospodářství bez cenových intervencí pak představuje čárkovaná křivka SS_m . Domácí spotřeba je Q_e a produkce X_e . Tarif na úrovni t posouvá nabídkovou funkci do křivky SS'_m . Nastává redukce spotřeby, zvyšuje se produkce a zvyšují se domácí ceny zemědělských výrobků na úroveň $\hat{P}$. Tarif sám o sobě představuje cenový podpůrný program a žádný jiný není potřebný. V určitém smyslu je to bezbolestná podpora cen, která nevyžaduje vládní výdaje. Zvyšuje však výnosy v množství dovezené produkce krát importní tarif t . Pro spotřebitele program je analogický programu řízené produkce (Tvrdoň 1995).

Ztráta spotřebitelů je znázorněna plochou pod poptávkovou funkcí D mezi P_e a $\hat{P}$. Pro výrobce je program analogický programu podpory cen – cenových intervencí bez řízené produkce. Zvyšuje to ekonomické výnosy o šrafovanou plochu. Když se sloučí zisky výrobců, spotřebitelů a vlády – daňových poplatníků – společenské náklady tarifního programu představují dvě trojúhelníkové plochy pod S a D funkcemi.

1. Vliv celních opatření na tržní rovnováhu

VLIV IMPORTNÍCH KVÓT NA TRŽNÍ ROVNOVÁHU

Místo zdanování dovozu formou cel lze stanovit limity pro jeho množství shodné s $Q_e' - X' = q$. Vyvolaný nedostatek zvýší tržní ceny do bodu, kdy $D - S$ se rovná q . (Srovnej extrémní případ, ve kterém jsou dovozy zcela vyloučeny. Zvýší to ceny do bodu, který není znázorněn v grafu, kde se domácí nabídka a po-

1 Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

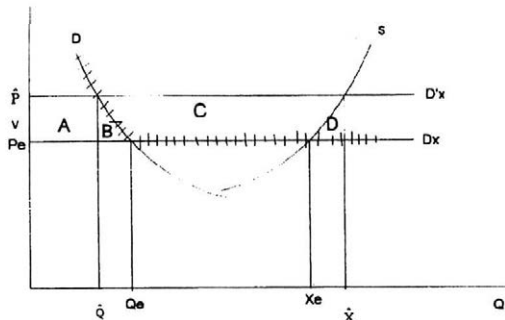
ptávka vyrovnají). Kvóta shodná s q má stejné důsledky pro výrobce i spotřebitele jako tarif o velikosti t . Rozdíl spočívá pouze v tom, že vláda nezíská výnosy z tarifů. Obdélník mezi trojúhelníkovými plochami připadne komukoliv, kdo má právo nakoupit množství q za světové ceny a prodat za domácí ceny. Udělení bezplatných importních kvót vyspělými zeměmi lze interpretovat rovněž jako zahraniční pomoc. Importující země mohou prodat importní práva nejvyšší nabídce a tak zachovat výnosy pro státní rozpočet jako v případě tarifů.

Program kvót a tarifů se však liší v období nejistoty, např. když kolísají světové ceny, což je častý případ. Země se zpravidla snaží izolovat své domácí trhy a nedovolují ceně, ať se týká jakéhokoliv výrobku, kolísat v rozsahu jako P_e . Nejvýznamnější programy tohoto typu jsou variabilní daně – cla na dovážené obiloviny uplatňované v EU jako významná součást Společné zemědělské politiky. Variabilní clo je tarif, který se mění týdně, aby odrazil pohyb v ceně P_e . Jestliže se cena pšenice v Rotterdamu zvýší o 10 USD/t, clo se sníží o 10 USD/t. Je tím zabezpečena stabilita předem stanovené ceny. Světové ceny však nejenom vytvářejí nové možnosti pro nástroje politiky, ale i omezení pro domácí nástroje zemědělské politiky. Předpokládejme např., že importující země podle obr. 1 neomezila dovoz, ale usiluje o zvýšení cen řízenou produkcí. Bylo by to však marné opatření. Funkce S by se posunula doleva, zvýšil by se dovoz a cena by se nezměnila. Podobně, pokud země bude usilovat o podporu ceny prostřednictvím vládních nákupů, setká se to s rozsáhlým importem. Graficky se perfektně pružná poptávka v $\hat{P}$ a perfektně pružná nabídka S_m nikdy neprotínají. V USA např. musí doplňovat podpurný cenový program mléka importními kvótami na mléčné výrobky.

Na druhé straně přímé platby jsou přijatelné pro dovozce. Garantování ceny $\hat{P}$ vyžaduje platby rovnající se $(\hat{P} - P_e)$ krát X' . Spotřebitelé stále platí cenu P_e za množství Q_e , i když domácí produkce $(X' - X_e)$ nahrazuje importy. Společenská ztráta z realizace tohoto programu je znázorněna trojúhelníkovou plochou pouze na levé straně obr. 1, naznačující že další efekty rovnající se přímým platbám jsou preferovány před omezováním dovozu.

VLIV SUBVENCOVANÉHO EXPORTU NA TRŽNÍ ROVNOVÁHU

Situace hospodářství, které vyváží za světové ceny jako např. Austrálie pšenici, je znázorněna na obr. 2. Horizontální přímkou na úrovni P_e představuje perfektně pružnou poptávkovou funkci po touto zemí exportovaném zboží. Celkovou poptávku po australské pšenici představuje čárkami označená křivka DD_x . Cena výrobce může být zvýšena na úroveň $\hat{P}$ tím, že se zaplatí za každou tunu exportované pšenice částka „ v “. Pokud by subvence byla placena přímo zemědělcům, budou směřovat své výrobky na exportní trhy do té doby než se

2. Vliv subvencovaného exportu na tržní rovnováhu

domácí ceny nezvýší na úroveň světových cen včetně „ v “. Pak budou výrobci spokojeni s alokací produkce na domácích nebo cizích trzích. Jestliže by subvence byly placeny exportujícím firmám, mohly by vytvářet čistý zisk „ v “ tím, že budou nakupovat a prodávat za cenu P_e vyjma situace, kdy konkurenční exportující firmy vyšší nabídnutou cenou P_e sníží zisk „ v “ i ostatním firmám. Cenu P_e lze zvyšovat až do vytvoření konkurenční rovnováhy, kdy domácí ceny budou vyšší než světové přesně o veličinu „ v “. Bez ohledu na to, jak je subvence vyplácena, vzniká funkční domácí cena exportovaného zboží posunem poptávkové funkce D_x o „ v “ na úroveň D'_x . Produkce se následně zvyšuje na úroveň X' a export nabývá rozsahu $(X' - \hat{Q})$ při vládních nákladech na subvenční platby znázorněné plochou $B + C + D$. Zisky výrobců jsou znázorněny plochou $A + B + C$. Spotřebitelé jsou v horší situaci, protože zboží směrované na exportní trhy zvyšuje ceny, které platí – podobně tomu co vyvolává řízení produkce, nebo importní tarify. Čistý zisk je $(A + B + C) - (A + B) - (B + C + D) = -(B + D)$. V souhrnu uvažovaných skupin obyvatelstva tedy čistou ztrátu představují trojúhelníkové plochy B a D .

Vliv na domácí politiku je analogický importním kvótami. Program řízení produkce ponechává ceny výrobců nezměněny a nevede k zásadním změnám. Dochází pouze ke ztrátě části exportních trhů. Pokud by program řízení produkce byl drastický a snížil výrobu pod Q_e , mohlo by to vést k růstu domácích cen. Jestliže by však ceny vzrostly významně, země by se mohla stát importérem. Cena by se mohla zvýšit nejvíce o rozdíl mezi cenou FOB a CIF. Podobně program cenové podpory, kdy vláda nakupuje produkt za cenu vyšší než P_e , by musel nejdříve vést k výkupu veškerého množství výrobku, který má být exportován za cenu P_e , než by mohl zvýšit domácí ceny. A pokud by intervenovaná cena byla vyšší než cena CIF, program by zahrnoval rovněž import. Viz program pro pšenici v USA ve 2. polovině 50. let, kdy vnitřní ceny byly v USA o 45 % vyšší než vnitřní ceny v Kanadě.

Přímé vyrovnávací platby jsou účelně zdůvodněné v případě výrobců. Garantování $\hat{P}$ vyžaduje platby $A + B + C + D$. Spotřebitelé platí P_e (nikoliv $\hat{P}$), na rozdíl

od případu exportních subvencí. Čisté ztráty jsou vyjádřeny plochou:

$$D = (A + B + C) - (A + B + C + D)$$

Aplikace přímých plateb ve srovnání s exportními subvencemi pak má výhodu ve vyšší efektivnosti.

ZÁVĚR

Z uvedené analýzy vyplývá, že rozhodnutí o volbě regulativních opatření v oblasti zahraničního obchodu z ekonomického hlediska závisí na řadě faktorů, z nichž se nejvýznamněji projevuje vztah nabídky a poptávky vyjádřený buď převísem nabídky nad poptávkou, nebo poptávky nad nabídkou analyzovaných výrobků, který určuje, zda budou uplatněny celní tarify

a importované kvóty, nebo exportní subvence, či přímé platby. Ekonomická efektivnost z hlediska přínosu nebo ztráty vyplývající ze zvoleného opatření pro výrobce a spotřebitele pak závisí na průběhu – stupni nelinearity a sklonu – nabídkové a poptávkové funkce.

LITERATURA

- BĚLEHRÁDEK, S.: Trade and its Influence on the Competitive Environment. Sborník z konference VÚT Brno, 1995, s. 9.
- HELPMAN, E.: Trade Policy and Market structure. The MIT Press 1988, Londýn, pp. 11–26.
- TVRDOŇ, J.: Některé možnosti regulace zemědělskopotravinářského trhu. Sborník z konference ZF JU České Budějovice, 1995, s. 163.

Prof. Ing. Jiří Tvrdoň, CSc., PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

ZMĚNY V POSTAVENÍ AGRÁRNÍHO SEKTORU A INTEGRAČNÍ PROCESY¹

Světová ekonomika a světové společnosti jsou koncem století a tisíciletí formovány dvěma na první pohled protichůdnými trendy. První trend je představován silící internacionalizací, interdependencí a globalizací, které jsou podporovány rychle rostoucími technologickými inovacemi. Druhý trend je pak charakterizován vývojem světové ekonomiky a světového společenství jako polycentrické soustavy s měnícími se vztahy, zájmy, prioritami a ekonomickými vazbami navzájem i k dalším subjektům.

Po rozpadu bipolárního světa (Východ – Západ) je vývoj světové ekonomiky ještě ve větší míře určován vývojem a vztahy tří center, tj. západoevropského, severoamerického a východoasijského, v nichž dominují EU, USA a Japonsko. Vývoj této trojice center, která si uchovávají svou specifikou kulturní a historickou, je funkčně spjat a společně vytváří nový globální typ rozvoje i problémů. Tato vzájemná závislost a propojenost dominující trojice center má zásadní implikace pro formování technologických, kapitálových a obchodních toků v rámci celého světa.

Vývojové tendence polycentrismu směřují již od poválečného období k posilování relativní váhy východoasijského centra na úkor centra severoamerického. Pozice západoevropského centra se jeví jako relativně stabilizovaná, přičemž tento stav byl zcela nepochybně podmíněn realizací Marshallova plánu a integračních procesů (EHS, ES, EU).

S ohledem na budoucí globální prostředí je logické a nezbytné, aby každé z uvedených trojice center (megaregionů) intenzivně usilovalo o zlepšení svého postavení a vytvoření podmínek pro zlepšení šancí. Je v životním, tj. ekonomickém i politickém, zájmu každého z těchto center zabezpečit si surovinové zdroje, produkční potenciál, odbytiště a další faktory ekonomického a politického zázemí pro své prosazení v globálním konkurenčním prostředí světové ekonomiky.

Na základě toho lze odvodit závěr, že je v zájmu každého z existujících megaregionů či jejich dominujících částí usilovat o intenzivní hospodářskou a politickou interakci se svým okolím se silným akcentem na rozšíření svého megaregionu v oblasti ekonomické i politické.

Pod tímto zorným úhlem je třeba vnímat a hodnotit evropské integrační procesy z hlediska EU i jednotlivých subjektů, tzn. např. i z hlediska zemí střední a východní Evropy.

EVROPSKÉ INTEGRAČNÍ PROCESY

Na pozadí celosvětových integračních procesů hrají významnou roli integrační procesy evropské. Po roce

1989 se objevuje reálná možnost ekonomické a politické integrace všech evropských zemí. Podle rozsahu a intenzity lze v Evropě zaznamenat tyto kvalitativně rozdílné integrační aktivity:

- v rámci EU;
- v rámci ESVO;
- mezi EU a ESVO v rámci Evropského hospodářského prostoru (od roku 1994);
- mezi EU a zeměmi střední a východní Evropy v rámci individuálních asociačních dohod (Bulharsko, ČR, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, Slovensko);
- mezi ESVO a zeměmi střední a východní Evropy v rámci dohod o volném obchodu (vytvoření zóny volného obchodu ČR-ESVO v období 1992–2002);
- mezi zeměmi střední Evropy v rámci Dohody o volném obchodu (odstranění cel mezi ČR, Polskem, Maďarskem a Slovenskem do roku 2001; mezi ČR a Slovenskem do roku 1996);
- mezi EU a zeměmi ve Středomoří v rámci individuálních asociačních dohod (Kypr, Malta, Turecko);
- mezi EU a 66 rozvíjejícími se zeměmi Afriky, karibské a pacifické oblasti (RZ ACP) – skupinová asociační dohoda byla podepsána v roce 1989, tzv. Lomé IV.;
- mezi EU a 12 zeměmi Středomoří v rámci projektu Zóny volného obchodu z iniciativy Španělska, Itálie, Řecka a Francie (Maroko, Alžírsko, Tunis, Libye, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Sýrie, Kypr, Malta, Turecko). Akcent na problematiku Středomoří byl iniciován v roce 1994 na summitu v Essenu, což má své implikace na země střední a východní Evropy;
- mezi EU a žadateli o přidružení (Estonsko, Litva, Lotyšsko, Slovinsko).

Přidružení (asociace) představuje specifickou formu mezinárodní ekonomické integrace, která umožňuje propojení států s rozdílnou úrovní ekonomiky a s rozdílným charakterem politického uspořádání. Asociační dohody skupinové a individuální se navzájem liší obsahově i podmínkami, což vyplývá z rozdílných ekonomických zájmů smluvních stran a z vývoje mezinárodně politické situace v čase.

Otázka přidružení zemí střední a východní Evropy k EU se stala aktuální od počátku 90. let. Základnou tohoto procesu se stávají asociační (evropské) dohody, které vycházejí z předpokladu postupné politické a ekonomické integrace. Mezi rozhodující cíle patří poskytnutí rámce pro postupnou integraci, vytvoření rámce pro politický dialog, podpora obchodu a harmonických ekonomických vztahů, finanční a technická pomoc EU přidruženým zemím a podpora spolupráce v kulturní oblasti.

¹ Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

EU považuje za svůj politický a morální úkol znovusjednocení Evropy. Snaha o rozšíření EU není pochopitelně zcela altruistická. Jde též o rozumně „osvěcený vlastní zájem“, tj. vlastní ekonomický a politický zájem spojený s rozšiřováním stability v Evropě. Podpurným argumentem této historické mise EU je přesvědčení, že větší EU znamená také lepší EU.

Základní podmínkou a předpokladem pro zahájení jednání o členství v EU je úspěšné dokončení a konsolidace procesu politické a ekonomické transformace přidružených zemí. Tento proces, jehož časový interval je předmětem předčasných spekulací, však bude vyžadovat rozsáhlé přizpůsobení z obou stran.

Společná zemědělská politika (CAP) EU je považována za jednu z největších překážek rozšíření EU o současné či budoucí přidružené země. Zemědělství je označováno za nejnákladnější a politicky nejcitlivější oblast politiky EU.

Existuje celá řada nekonzistentních názorů na důsledky rozšíření EU z hlediska agrárního sektoru. Mezi základní patří neúměrné zvýšení nákladů na CAP, shoda v neproveditelnosti brzkého rozšíření CAP při její dosavadní struktuře, neúplná shoda v nutnosti provést změny CAP, která je i v rámci EU označována za byrokratickou a nevykonnou, požadavek, aby změny CAP nebyly na úkor stávajících zemědělců EU, kteří se staví ohroženým druhem závislým na vládním měšci aj. Základním předpokladem úspěšnosti integračních snah pro EU i jednotlivé země je pozitivní bilance nákladů a přínosů v širším kontextu. Náplň řady referátů této konference budou právě bilanční analýzy tohoto druhu. Je třeba konstatovat, že tyto bilance jsou nezbytným podkladem pro budoucí jednání, rozhodování a kompromisy.

Obavy z výše nákladů na rozšíření EU budou nepochybně korigovány strategickými úvahami EU o výhodách, které EU získá rozvojem přidružených zemí a jejich pozdější integrací. Z hlediska EU lze rozšíření považovat jako investici, která má znaky značné výnosnosti.

V této souvislosti lze očekávat radikální změny v institucionálním uspořádání EU i v jeho mechanismech jednávání, řízení a uskutečňování společných aktivit. Řada významných faktorů, včetně celosvětového trendu k liberalizaci světového agrárního obchodu, posílí nepochybně odklon od nadnárodního a státního dirigismu v agrární sféře EU směrem k volnému trhu. Alespoň pokud jde o produkční funkci zemědělství.

V širším kontextu a z dlouhodobějšího hlediska bude důležitější soustředit pozornost na další funkce zemědělství, jejichž váha roste a které mohou sehrát pozitivní roli při řešení některých globálních problémů včetně ohrožení životního prostředí. Zdůrazňme v této souvislosti, že řešení globálních problémů je podmíněno koordinovaným postupem u všech či většiny zemí světa. To předpokládá delegování určitých pravomocí

jednotlivých zemí nadnárodním celkům či celosvětovým institucím.

VZTAH VLÁDY A TRHU

V současném světě představuje vláda takovou instituci, jejímž prostřednictvím společnost prosazuje normy, které jsou základem organizace trhu. V různých státech a v různých dobách budou konkrétní pravidla odlišná v závislosti na hierarchii hodnot dané společnosti. Výsledek bude záviset na důrazu, jaký je kladen na prosperitu, solidaritu, tradici, zbožnost, ekologické cítění ap.

Problém vztahu mezi „osvěcenou“ vládou a „svobodným“ trhem ve vyspělých demokratických zemích spočívá v tom, že v určitých dobách či situacích bývá preferován jeden či druhý přístup. Skutečnost je představována širokou škálou variantních možností mezi oběma extrémami.

Za pozoruhodný lze považovat fakt, že těžko nalezneme zastánce myšlenky, který by popíral interakci politického a ekonomického systému, ale současně se můžeme setkat s vyhraněnými stoupenci zcela dominantní úlohy vlády (představitelky zastupitelské demokracie – politického systému) či volného trhu (představitelky ekonomického systému zvaného tržní hospodářství či kapitalismus).

Existence některých nepodloženě optimistických představ o všespasitelnosti volného trhu může být nebezpečná mj. i proto, že vláda se může na základě této myšlenky zbavit odpovědnosti. Uplatnění těchto extrémních představ by vedlo zcela určitě, s ohledem na celosvětové problémy, globalizaci ekonomiky, polycentrismus, tranzitivní fázi vývoje části ekonomik ap., k řadě nežádoucích a nevratných procesů.

Mezi kritická omezení funkce volného trhu patří zejména:

- problém vymezení standardního trhu z hlediska etiky, dostatečných informací ap. (značný a rostoucí rozsah nelegální ekonomiky v národním i světovém měřítku – podvody, korupce, obchod lidmi, drogami, zbraněmi, krádeže, poškozování práv aj.);
- tržní selhání – ekologické, sociální, regionální aspekty;
- rozpor s principem trvale udržitelného rozvoje (exploatace zdrojů bez ohledu na budoucí generace a přírodní prostředí);
- působení nadnárodních společností v globálním měřítku;
- působení integračních procesů ve směru utváření tří světových center se specifickým režimem preference a ochrany.

Zmíněné problémy, které nejsou řešitelné v rámci samotného ekonomického systému (tržního mechanismu), musí být řešeny v rámci politického systému. Určitým příslibem v tomto směru je přijetí myšlenky strategie trvale udržitelného rozvoje představiteli 178 zemí v Rio de Janeiro v roce 1992. Na druhé straně je zá-

kladním problémem současného modelu zastupitelské demokracie krátkodobý časový horizont voleb, který ohrožuje efektivní rozhodování v dlouhodobém časovém rámci a globálním rozměru.

Problém interakce mezi vládou a trhem je obzvláště komplikovaný v rámci agrárního sektoru.

POLYFUNKČNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Při posuzování úlohy agrárního sektoru a jeho úlohy při procesu evropské integrace (EU, CEFTA aj.) je nutno zdůraznit snižující se význam produkční funkce zemědělství a rostoucí význam funkcí mimoprodukčních, souvisejících mj. s ekologickou, sociální a regionální problematikou.

Lze si představit situaci, kdy produkční funkce zemědělství v určité zemi či regionu může být nahrazena dovozy ze země s konkurenceschopnějším zemědělstvím či ze země s vysokými exportními subvencemi. Tento případ předpokládá ze strany importující země nezodpovědné opomenutí společenskopolitického cíle potravinové jistoty a bezpečnosti, který má z dlouhodobého hlediska nejvyšší priority. Zcela určitě však nemůže být nahrazena dovozem funkce ekologická, regionální, sociální atd.

Za klíčový fakt lze považovat poznatek, že čím je nižší přínos produkční funkce zemědělství k ekonomické výkonnosti hospodářství (% HDP) či zaměstnanosti (% pracovních příležitostí), tím větší neprozíravost představuje nepřiměřená redukce zemědělství na základě úzkých ekonomických kritérií.

Je zcela bez pochyb, že příliš značná či příliš rychlá redukce zemědělské populace může vést ke ztrátě základny pro budoucí vývoj mimoprodukčních funkcí zemědělství, nezemědělských činností aj.

Při posuzování úlohy zemědělství by měly být brány v úvahu všechny funkce zemědělství a také dynamicky rostoucí váha mimoprodukčních funkcí, které jsou vázány svým charakterem na území regionu a státu a mají v tomto smyslu zvláštní postavení v rámci integračních nadnárodních procesů.

V tomto kontextu budou uvedeny nejvýznamnější mimoprodukční funkce zemědělství, které se musí urychleně stát předmětem cíleného zájmu agrární politiky v rámci národních i nadnárodních.

Zemědělství spolu s lesnictvím provozuje své aktivity obvykle na více než 70–80 % území i v případě země s 2–3% podílem zemědělství (lesnictví) na tvorbě HDP či celkové zaměstnanosti. V mnoha oblastech tvoří i nadále jednu z rozhodujících ekonomických aktivit.

Kvantitativní makroekonomický pohled bez zřetele na prostorové aspekty a regionální odlišnosti by byl nedostatečný a zavádějící.

Komplex regionálních funkcí

Zemědělství spolu s lesnictvím poskytují významný přímý i zprostředkovaný příspěvek zejména v regio-

nech s nižší úrovní ekonomického rozvoje. Jedná se zejména o udržení minimální populace v regionu a plnou zaměstnanost pracovníků nezávislou na vnějších investicích. Dále se jedná o nabídku místních surovin a příspěvek k regionální ekonomice prostřednictvím místních služeb. Tlumicí funkce zemědělství v období deprese umožňuje předcházet vyhlazování popř. sociálnímu napětí v regionu.

Funkce krajinnotvorná

Tvorba kulturní krajiny je předpokladem pro úspěšné uplatnění dalších aktivit.

Funkce ochrany životního prostředí

Na základě intenzivního či extenzivního hospodaření se může zemědělství stát výrazným znečišťovatelem vzduchu, půdy či vody nebo může plnit řadu funkcí chránících životní prostředí (vodní, půdní a vzdušný režim, biodiverzita aj.).

Funkce surovinová a energetická

Zemědělství a lesnictví umožňuje náhradu určité části neobnovitelných zdrojů surovin a energie zdroji obnovitelnými, což přispívá trvalé udržitelnosti rozvoje. Je zde též souvislost ekologická, totiž pohlcování CO₂ a tudíž omezování projevu skleníkového efektu.

Rekreační a turistické funkce

Infrastruktura vytvořená zemědělstvím spolu s přístupnou a kultivovanou krajinou je významným katalyzátorem turistického rozvoje řady oblastí.

Sociální funkce

Zemědělství zajišťuje zaměstnání a příjmy, což má zvláštní význam v souvislosti s plněním uvedené funkce regionální.

Rozšíření servisní funkce

S využitím existujícího zázemí mohou zemědělci rozšířit rejstřík místních služeb (doprava, údržba komunikací a krajiny, čištění vodních toků, služby spjaté s turismem, sociální služby, přímý prodej potravin aj.).

ZÁVĚR

Pohled na problém zemědělství z hlediska standardního sporu mezi malou a zmenšující se skupinou, jejíž přímý ekonomický i politický význam klesá k prahovým hodnotám, vede k nebezpečné iluzi, že zemědělství má svůj osud ve vlastních rukou, protože stát (vláda) nemůže zasahovat do liberalizovaného agrárního trhu.

Pravděpodobně tou nejhorší variantou (české či jiné) agrární politiky může být v současné době orientace na jediné produkční a ekonomické kritérium. Představa úplně liberálního agrárního trhu, který umožní vyrábět potraviny v našich podmínkách stejně levně jako v zámoří, je nekonzistentní s formujícím se polyfunkčním zemědělstvím.

Rozvoj plnohodnotného, tzn. polyfunkčního zemědělství je předpokladem pro příznivé životní prostředí, životní úroveň a kvalitu života nejen zemědělců, ale i celé společnosti, a to zejména s ohledem na dlouhodobější časový horizont.

Perspektivní řešení komplexu problémů agrárního sektoru představuje makroekonomická regulace agrárního trhu zaměřená na rozvoj klíčových mimoprodukčních funkcí zemědělství. Úkolem blízké budoucnosti bude nalezení optimálního vztahu mezi vládou a trhem v prostoru vymezeném neopodstatněnou vírou ve všemocnost volného trhu a představou o osvědomlosti vládních rozhodnutí.

Rostoucí úloha mimoprodukčních funkcí zemědělství, které jsou v rozhodující míře vázány na konkrétní prostor a zemi spolu s klesajícím významem produkčních funkcí zemědělství, majících implikace na širší integrační prostor více zemí, umožňuje dojít k závěru,

že se postupem času stane agrární sektor méně obtížnou překážkou integračního úsilí EU a přidružených zemí.

Zdar integračního úsilí obecně i v agrárnímu sektoru zvláště bude obrazně vyjádřeno nepochybně záviset na výsledku rozhodování EU o směru „krevní transfuze“ mezi unií a přidruženými zeměmi.

LITERATURA

- ADAMCOVÁ, L. – FOLTÝN, J. – SVATOŠ, M.: Světová ekonomika na začátku 90. let: Základní procesy, evoluce hlavních segmentů a implikace pro ČR. Sborník ze semináře VŠE v Praze, 1995.
- Evropský dialog. Evropská komise 1995.
- GORE, A.: Země na misce vah. (Ekologie a lidský duch). Argo – MŽP ČR, 1994.
- KREJZA, M.: Asociace mezi ES a ČR. Victoria Publishing, Praha 1994.
- REICH, R. B.: Dílo národů. (Příprava na kapitalismus 21. století). Prostor, Praha 1995.
- SVATOŠ, M. a kol.: Uplatnění společné zemědělské politiky a její vliv na přijetí ČR do EU. Grant GA ČR, Praha 1994.
- The World Atlas. IBRD/WB, Washington 1995.

Doc. Ing. Miroslav Svatoš, PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

MODELOVÉ PŘÍSTUPY V ROZHODOVÁNÍ¹

ÚVOD

V poslední době se hovoří o turbulentní ekonomice, v níž se dynamika podnikatelské činnosti stává chaotickou, což znamená, že se v podstatě nic nedá přesně předvídat. U podniků vzniká potřeba neustále se adaptovat na rychle se měnící podmínky pro podnikání. V turbulentním prostředí se mění též názor na pojetí výrobní strategie, která se chápe jako vývoj ve zvoleném směru. Pozornost se přesouvá do oblasti konceptorského strategického rozhodování a cílem strategie se stává strategická flexibilita, neboť konkurenční výhody zajišťují především vynikající organizační schopnosti a umění rychle se přeorientovat. V takovém prostředí je třeba se dívat na využívání formalizovaných metod v oblasti rozhodování zcela jiným způsobem.

Mění se i pojetí managementu (Simon 1960). Klasické pojetí, které spočívalo v posláním umět řídit podnikovou činnost, resp. umět dosáhnout stanovených cílů organizace, již nestačí. Nové pojetí vychází důsledně ze systémového přístupu se snahou využívat univerzální postupy, modelování a prostředky informačních technologií k rozvoji teorie i praxe manažerského myšlení a jednání. Stále více se v něm vedle formalizovaných postupů prosazují psychologické a sociální přístupy.

Tento příspěvek shrnuje zkušenosti s využíváním modelové a výpočetní techniky při praktických aplikacích v oblasti zemědělství v období přechodu k tržnímu hospodářství.

PROBLÉMY VYUŽÍVÁNÍ FORMALIZOVANÝCH PŘÍSTUPŮ PŘI ŘEŠENÍ ROZHODOVACÍCH SITUACÍ

Jednou z cest dosahování vyšší kvality rozhodování, kterou rozpracovávají různé formalizované metody, je modelování rozhodovacích procesů a využívání výpočetní techniky. Míra uplatňování formalizovaných nástrojů v hospodářské praxi je stále ještě neuspokojivá a neodpovídá teoretickým poznatkům v této oblasti.

Relativně nejlepší uplatnění našly matematické modely rozhodování u dobře strukturovaných rozhodovacích problémů zejména na úrovni operativního řízení. Velmi nízké je využívání rozhodovacích modelů v oblasti strategického řízení. Příčiny tohoto stavu je třeba hledat nejen na straně praxe, ale i teorie, tj. v oblasti tvorby modelových nástrojů.

Bariér na straně praxe je několik. Je to především neznalost těchto metod a modelů a práce s nimi u řídících pracovníků, dále jsou to psychologické zábrany související s přetrvávajícím starým způsobem a stylem řízení, který omezuje iniciativu a prostor pro řešení zásadních problémů rozvoje organizace.

Zvýšení úlohy a účinnosti formalizovaných nástrojů při řešení rozhodovacích procesů hospodářské praxe lze dosáhnout jen ve spojení s úsilím o celkové zvýšení kvality řízení a takového ekonomického prostředí organizačních jednotek, které vyvolává tlak na růst kvality řízení.

Motivující prostředí pro uplatnění formalizovaných přístupů vytváří dobře fungující trh ve zdravých sociálních poměrech, v němž se prosazuje marketingová filozofie řízení. V takovém prostředí je třeba neustále vyhledávat nové cesty jak se odlišit od konkurence. A právě v této oblasti hledání mohou formalizované i neformalizované metody sehrát významnou roli.

V oblasti teorie optimálního rozhodování byl vyvinut bohatý modelový aparát, ale často bez ohledu na reálné možnosti jeho praktického uplatnění (Rosen 1990). Implementace výsledků řešení celé řady modelů je na nízké úrovni. Pozornost se soustřeďovala především na matematickou stránku tvorby modelů a na algoritmy a zanedbávala se otázka předpokladů jejich využitelnosti. Tak byl vyvinut značný počet modelů použitelných jen pro řešení určitých úzkých tříd praktických problémů.

Zkušenosti ukazují, že jednostranná orientace na stále dokonalejší aparát matematických modelů a jejich aplikace v rozhodovacím procesu nemusí být vždy efektivní. Stále častěji se začíná rozlišovat vlastní rozhodování jako proces volby mezi přesně definovanými a racionálními variantami a hledání (search), které je charakteristické iniciativním a aktivním předkládáním námětů a návrhů a vyhledáváním potenciálních, budoucích a reálných cílů. V procesu hledání je výrazná role člověka, uplatňují se subjektivní a neformalizované nástroje a pracuje s obecnějšími údaji než jen s empirickými daty.

V procesu řízení společenských a ekonomických systémů nutí nedostatek objektivních informací využívat pro rozhodování stále častěji subjektivní informace. Ty mají převážně kvalitativní charakter. Přístup k informacím se stává univerzálnější a dochází k syntéze kvantitativních informací získaných pomocí exaktních metod a kvalitativních informací získaných pomocí zkušeností a intuice. Důraz kladený na tyto subjektivní informace, o jejichž povaze toho mnoho nevíme, staví rozhodovací proces do zcela jiné situace. Vytváří se tak metodologie měkkých systémů (Havlíček, Ziskal 1995) založená na heuristice, simulaci a expertních metodách.

Při řešení reálných rozhodovacích problémů hospodářské praxe bude též třeba věnovat podstatně větší pozornost empirickému výzkumu. Zdá se, že v posledních letech u nás zájem o tento výzkum v oblasti zemědělství poněkud ochabl. Vyšší míra znalostí způsobů řešení složitých rozhodovacích problémů, přičemž má-

¹ Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

me na myslí zejména sekvenční problémy spojené s nejistotou a existencí většího počtu variant rozhodování a kritérií jejich hodnocení, dále způsobu práce s informacemi, specifikace informačních potřeb a požadavků, by vytvořila poznatkový fond, který by se stal základem pro tvorbu a využití modelů spojených s praktickými potřebami rozhodování.

Je třeba znovu zdůraznit známou zkušenost, že jen cesta od problému k adekvátnímu modelovému zobrazení může vést k úspěchu. Tento přístup znamená nahrazení převládající priority modelů prioritou rozhodovací situace, tj. místo obecných modelů rozvíjet spíše speciální modely pro určité rozhodovací situace.

V minulosti se často stávalo, že konstrukci modelu a jeho výpočet většinou končil zájem konceptora o problém. Tím docházelo k podceňování interpretační a zejména implementační stránky modelové tvorby. Implementace výsledků řešení je významnou součástí nejen procesu modelové tvorby, ale celého rozhodovacího procesu. Vyžaduje věnovat pozornost nejen verifikaci předpokladů pro konstrukci daných modelů, ale též jejich obsahové interpretaci z hlediska jejich adekvátnosti reálným rozhodovacím situacím. Nelze je oddělit od potřebných změn ve stylu řízení.

MULTIKRITERIÁLNÍ ROZHODOVÁNÍ

Při rozvíjení optimalizačních modelů po mnoho let převládá monokriteriální přístup, tj. formulovala se jedna kritériální funkce, jejíž extrémální hodnoty mělo být dosaženo. Přitom se prosazovala orientace na kritéria, která bylo možno kvantifikovat, tj. číselně vyjádřit.

V období přechodu na tržní mechanismus dochází u nás k přehodnocování cílů zemědělských podnikatelských subjektů. Prioritními se stávají cíle zachování a rozvoje podniku, ekologická hlediska apod. Většina těchto cílů má kvalitativní charakter a lze je obtížně kvantifikovat.

U kvalitativních kritérií byla snaha převádět tyto do hodnotových ekvivalentů. Tento převod má ale své meze, které nelze překračovat. Respektování kvalitativních hledisek si vyžaduje nové adekvátní speciální přístupy.

Praxe nejednou potvrdila, že má-li rozhodnutí být úspěšné, nelze ho zakládat pouze na kvantifikovaných veličinách, nýbrž na komplexní soustavě kritérií a hledisek zahrnujících i kvalitativní aspekty.

V oblasti matematického modelování bylo třeba zpracovat novou koncepci optimality, která by zahrnovala komplexní vyhodnocování celé řady různých kritérií majících různou povahu podléhajících v různém stupni kvantitativnímu měření. Začala se prosazovat paritovská optimalita, kdy jde o výběr nejlepších variant v případech, že jednotlivé varianty jsou charakterizovány soustavou obecně nesouměřitelných ukazatelů.

V posledních letech se v souvislosti se všeobecným vývojem zvýšil zájem o multikriteriální rozhodovací

situace. Přechod od převážně monokriteriálních rozhodovacích úloh k úlohám multikriteriálním je odrazem silícího uplatňování systémového přístupu a principu komplexnosti.

Monokriteriální přístup založený pouze na maximalizaci zisku se ukazuje v současných podmínkách jako nedostatečný. Podnikatelské prostředí ztratilo svoji stálost a ocitlo se ve vířivých prouděch změn. Stále více se ukazuje, že vývoj je ovlivňován nejen regulovaným jednoznačným pohybem, ale také neočekávaným pohybem, který lze jen těžko předvídat (např. ztráty na trhu, podnikatelské riziko, kolísání jakosti atd.).

Multikriteriální rozhodování se zabývá řešením takových situací, kdy existuje konečná množina variant, přičemž každá varianta je charakterizována konečnou množinou různých kritérií, podle nichž je třeba varianty hodnotit. Pro multikriteriální rozhodování je typické, že kritéria variant jsou odvozena z cílů rozhodovatele. Účelem tohoto rozhodování může být nalezení nejlepší varianty podle všech daných kritérií, resp. uspořádání množiny variant, tj. stanovení preferenčního pořadí z hlediska celého souboru kritérií nebo eliminace neefektivních variant.

Existence většího počtu kritérií při rozhodování přináší určité problémy spojené s nutností agregace dílčích hodnocení do celkového ohodnocení vzhledem k celému souboru kritérií. Existuje celá řada metod vícekritériálního hodnocení variant (např. založené na párovém srovnávání variant rozhodování – AGREPREF, ELEKTRA, nebo metody vícerozměrné statistické analýzy, kompenzační analýza aj.), které se od sebe konceptně odlišují podle toho, jak se realizuje tato agregace.

Je třeba si uvědomit, že víceúdařovost, ať má jakoukoli konkrétní formu, komplikuje používání modelové techniky v rozhodovacím procesu v tom smyslu, že výsledek není jednoznačný, že existuje celá řada informací, které je nutno podrobit další analýze a hodnocení. Přesto je multikriteriální rozhodování nadějnou cestou zvyšování kvality rozhodovacích procesů.

ROZHODOVACÍ PROCES A INFORMATIKA

Základní podmínkou hospodářského růstu jsou dostupné kvalitní informace. Ty jsou stále nedostatečné a jejich získávání je poměrně drahé a to snižuje konkurenci schopnost jednotlivých podniků. Bez potřebných informací nelze dobře rozhodovat. Ten, kdo má včas k dispozici více kvalitních informací, může lépe rozhodnout a předběhnout konkurenci. Přitom je všeobecně známo, že neexistuje přímá úměra mezi množstvím údajů a množstvím informací skutečně potřebných pro rozhodnutí. Užitečnost každého údaje a jeho transformaci v potřebnou informaci lze hodnotit až podle konkrétního užití v rozhodovacím procesu.

Využívání formalizovaných přístupů v praxi rozhodování se stále více prosazuje prostřednictvím různých informačních systémů a informačních technologií.

Těch v současné době již existuje značné množství a klasifikují se podle různých hledisek. Mezi nejrozšířenější informační technologie patří databázové systémy, textové editory, tabulkové procesory a komunikační systémy (Šubrt, Brožová 1995).

U nás prozatím počítačové informační technologie ještě plně nepronikly přímo do řídicích a rozhodovacích procesů. Spíše se prosazují v oblasti administrativy a v pomocných procesech řízení. To je dáno tím, že efektivní uplatnění těchto technologií v řízení předpokládá inovaci celého řízení a k tomu dochází jen pozvolna v důsledku přetrvávajících starých přístupů v řízení.

Tyto systémy odstraňují nebo aspoň zeslabují některé nedostatky modelové tvorby, o kterých jsme se zmínili výše. Značná část těchto systémů je orientována na pomoc při řešení konkrétních rozhodovacích situací s cílem usnadnit, urychlit a zvýšit kvalitu rozhodování.

Podnikové informační systémy (Transaction Processing Systems – TPS) jsou zaměřeny na operativní rutinní rozhodování na podnikové úrovni, manažerské informační systémy (Management Information Systems – MIS) mají za cíl podporu rozhodování manažerů v oblasti operačního a strategického rozhodování, systémy pro podporu rozhodování (Decision Support Systems – DSS) respektují zákonitosti procesu rozhodování, kladou důraz na systémové sladění všech fází rozhodování a respektují přitom typ osobnosti řídicího pracovníka, uživatele. Jejich cílem je podpora rozhodování při řešení semistrukturovaných problémů za účelem zvýšení účinnosti rozhodnutí (Získal a kol. 1993). Cílem nadstavbových systémů (Executive Information Systems – EIS) je strukturalizace dat podle momentálních požadavků. Řídicím pracovníkům umožňují získat tu informaci, kterou právě požadují, neboť v záplavě podnikových dat hledají obvykle jen určité momentálně potřebné informace pro rychlé rozhodnutí.

Speciálními informačními systémy jsou expertní systémy (Expert Systems) a různé znalostní systémy (Knowledge Systems), které napodobují rozhodovací činnost expertů při řešení špatně strukturovaných úloh, přičemž využívají vhodně zakódované znalosti převzaté od expertů. Expertní systémy stále ještě předstihují své praktické uplatnění (Získal 1993).

Základními prvky těchto speciálních systémů jsou zpravidla specifické modely vycházející z konkrétního řešení problému a respektující požadavky a odbornou úroveň uživatele. Konstruované modely nejsou orientovány jen na vlastní výběr rozhodnutí, ale též na ty fáze rozhodovacího procesu, které tvoří přípravu rozhodnutí a jejichž řešení poskytuje hlubší analytickou informaci.

V poslední době sílí snahy o propojení metodologie matematického modelování, expertních systémů a sys-

témů pro podporu rozhodování, neboť jejich metodologie je bohatší než metodologie matematického modelování. Toto propojení může vést k nejvyšší formě integrace poznatků umělé inteligence a matematického modelování a hovoří se v této souvislosti o informačním managementu.

Postupně dochází k systémové integraci, která probíhá v několika úrovních a jejímž cílem je nejen propojení heterogenního hardware, ale především propojení software a všech podnikových zdrojů a procesů. Východiskem je metodologie MDIS (Multidimensional Development of Information Systems).

ZÁVĚR

V procesu rozhodování se dominujícím činitelem staly informace. Získávání informací potřebných pro správné rozhodnutí je stále složitější a obtížnější. Proto se vyhledávají cesty k usnadnění a urychlení tohoto procesu. Nejdůležitějším metodologickým nástrojem se stal modelový přístup.

Při úvahách o možnostech využívání modelových přístupů při řešení reálných rozhodovacích situací nelze opomenout skutečnost, že tyto přístupy jsou pouze jednou ze stránek zvyšování kvality rozhodování. Svého významu nabývají teprve v kontextu s dalšími aspekty, které ve svém souhrnu tvoří kvalitu rozhodování.

K těmto dalším aspektům patří především kvalitní informační základna, validita vstupních údajů modelů, adekvátní informační technologie a především kvalita řízení. Teprve celkové zvýšení kvality řízení vytváří podmínky pro zvýšení kvality rozhodování.

LITERATURA

- HAVLÍČEK, J. – ZÍSKAL, J.: Rozhodování v měkkých systémech. [Metodická studie], PEF ČZU Praha, 1995.
- ROSEN, R.: Anticipatory Systems: Philosophical Mathematical and Methodological Foundations. Plenum Press, New York 1990.
- SIMON, H. A.: The New Science of Management Decision. Harper and Brothers, New York, 1960.
- ŠUBRT, T. – BROŽOVÁ, H.: Optimalizační moduly pro prostředí Excel 5.0. [Metodická studie], PEF ČZU Praha, 1995.
- ZÍSKAL, J.: Expertní systémy. [Metodická studie], PEF ČZU Praha, 1993.
- ZÍSKAL, J. a kol.: Systém pro podporu rozhodování pro management zemědělského podniku. [Závěrečná zpráva VÚ], PEF VŠZ Praha, 1993.

Doc. Ing. Jan Získal, CSc., PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

PRAGMATICKÝ SYSTÉMOVĚ-HETEROGENNÍ MODEL ORGANIZACE¹

ÚVOD

Moderní organizace v institucionálním pojetí představuje složitý sociálně-technický systém síťově propojený s vnějším okolím. Turbulentní charakter vnějšího prostředí, kde jedinou jistotou je globalizace charakteristických faktorů, vede ve svém důsledku k požadavku permanentní změny organizací. Cílem prezentovaného grafického modelu (obr. 1) je upozornit manažery na významné skutečnosti, faktory a vazby podmiňující efektivní fungování organizací a současně dokumentovat nezbytnost systémového pojetí organizace jako specifické entity charakterizované vzájemnou závislostí a interakcí jednotlivých subsystémů, včetně její integrace s relevantním vnějším prostředím.

ARCHITEKTURA MODELU

Východiskem naší modelové konstrukce je *poslání* organizace, které specifikuje účel, smysl existence organizace, její místo v procesu společenské dělby práce. Poslání organizace by mělo být doplněno *vizí*, tj. jasnou, srozumitelnou a reálnou představou o tom, jakou by organizace chtěla být v budoucnosti. Poslání a vize musí být explicitně vyjádřeny, široce komunikovány a hlavně akceptovány každým členem organizace. Poslání a vize, která je vlastně souborem aspirací organizace umožňují soustředit organizační energii požadovaným směrem a to je právě typické pro úspěšné organizace.

S efektivním naplňováním poslání velmi úzce souvisí *subsystém organizační kultury*, který prolíná veškerými procesy a subsystémy organizace. Organizační kultura vytváří specifické organizační klima, které může např. podporovat sdílení informací mezi manažery a zaměstnanci, podporovat participativní metody řízení, vytvářet atmosféru spolupráce a otevřeného vyjadřování citů atd., nebo naopak podporovat politikaření, jednání za zavřenými dveřmi, arogantní a autokratický styl jednání manažerů se zaměstnanci. „Podstatnými složkami organizační kultury jsou představy, hodnoty a normy, pravidla a standardy i vzorce chování. Prostředky (symboly), jimiž je podniková kultura formována a v nichž se zároveň projevuje, zahrnují architekturu, vybavení pracoviště, materiální odměny, vyznamenání, organogramy, schémata, logo, projevy úcty, status-symboly, rituály, obřady, ceremoniály, historky a mýty“ (Horalíková 1994). Důkladná znalost organizace kultury je základním předpokladem úspěšné implementace organizačních změn. Promyšlené řízení organizační kultury může být významným dynamizujícím faktorem efektivního fungování každé organizace.

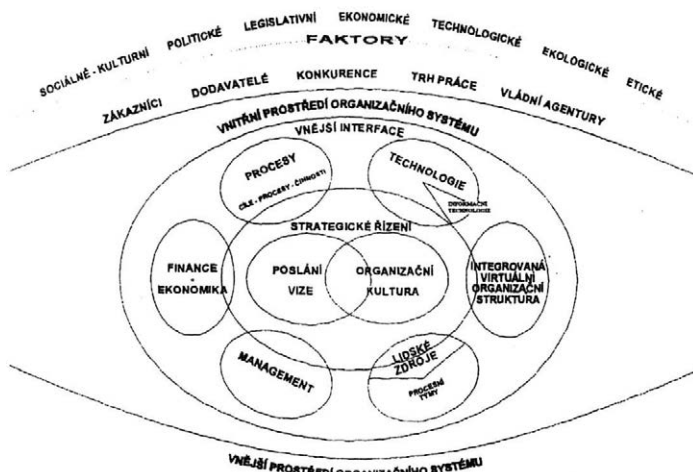
Primární orientace na potřeby zákazníka, zvyšování rychlosti adaptace organizace na změny, inovativnost a podnikavost, důraz na jakost ve všech procesech a činnostech organizace, neustálé učení se, včetně posilování participace zaměstnanců v rámci celého řídicího procesu jsou základními znaky moderní organizační kultury.

Na subsystémy poslání a organizační kultura, které tvoří jádro našeho modelu, úzce navazuje *subsystém strategického řízení*. „Strategická analýza, formulace a výběr strategie a implementace strategie jsou hlavními fázemi mechanismu strategického řízení. Analýza vnějšího prostředí, zpracování konkurenčního modelu a využití metod strategické analýzy vnitřního prostředí podnikatelského subjektu jsou východiska pro zpracování určitého typu strategie jako podmínky úspěšného fungování podniku“ (Hron 1994). Formulace cílů strategického plánu rozvoje organizace navazuje na poslání a vizi organizace a zajišťuje její konkrétní naplňování. „Rozhodující význam pro úspěch podniku má teprve realizace strategických operací, tj. aktivit zajišťujících splnění strategických cílů. Zkušenost ukázala, že téměř ve všech českých podnicích je nutné zpracovat především tyto strategické operace: marketing a prodejní činnost, technický rozvoj a investice, zavádění nových výrobních programů, radikální snížení nákladů, zavádění systému totální kvality a certifikace, příprava na vstup do EU, zavádění nových informačních systémů (včetně manažerských), rozvoj lidského potenciálu, zavádění nových motivačních nástrojů, formování sociálního programu, zvyšování kvalifikace pracovníků, zlepšení organizace podniku“ (Souček 1995). Úspěšná implementace přijaté strategie organizace je podmíněna vhodným řízením organizační kultury. Strategické řízení je prioritní činností a povinností vrcholového managementu organizace. To ovšem nevylučuje zapojení a aktivní účast ostatních členů a řídicích orgánů organizace do procesu strategického řízení.

Dalšími navazujícími subsystémy uvedenými v našem pragmatickém systémově-heterogenním modelu organizace jsou subsystémy: procesy, technologie, integrovaná virtuální struktura, lidské zdroje, management, finance-ekonomika a subsystém vnějšího interface.

Subsystém *procesy* nahrazuje subsystém úkolů uvedený v původním autorově modelu (Palán 1992). „Většina podnikatelů či manažerů není orientována „procesně“, jsou zaměřeni na dílčí úkoly, na jednotlivé profese, na lidi a struktury, ale nikoli na procesy. Definuje podnikový proces jako soubor činností, který vyžaduje jeden nebo více druhů vstupů a tvoří výstup, který má pro zákazníka hodnotu“ (Hammer, Champy 1995). Reengineering, který je novou filo-

1 Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

sofii řízení pro toto desetiletí, důsledně aplikuje tento nový procesní pohled na fungování organizace. Základní filozofickou otázkou je zde otázka: Proč vlastně vůbec děláme to – co děláme? Vše, co má v organizaci místo, vytváří a přidává určitým způsobem hodnotu, která má pro zákazníka význam. Tento přístup umožňuje projektantům a manažerům radikálně přehodnotit stávající organizační procesy, oprostít se od tradičního funkcionálního zaujetí, rozejit se s předpoklady specializace, sekvence a načasování. Tato nová procesní orientace na organizační systém jako celek umožňuje efektivní využití moderních technologií v bezprostřední vazbě ke stanoveným cílům.

Technologický subsystém je v našem modelu tvořen nářadím, stroji, zařízeními, procedurami, metodami a technologickými znalostmi. Charakterizuje technologickou úroveň, tj. know-how vlastní organizace. Technologické procesy zahrnují takové funkcionální oblasti jako jsou: výzkum a vývoj, engineering, výroba, logistika atd. Mimořádnou integrující roli přisuzujeme tvůrčímu využití *informačních technologií*, které umožňují vytvořit zcela nové modely organizačních procesů. Subsystém technologie úzce navazuje na subsystém procesy a je vzájemně provázán s ostatními organizačními subsystémy.

Subsystém integrovaná virtuální organizační struktura představuje nový koncept v pojetí organizační struktury. Jde o takovou organizační strukturu, jejíž architektura se pružně mění podle požadavků podnikových procesů, činností a z nich vyplývajících úkolů. Jde vlastně o posun k organické formě organizace versus mechanistická forma. Pojem virtuální znamená vlastně „daný podle možnosti“ a také „zdánlivý-simulovaný“. Skutečná forma virtuální struktury bude záviset na konkrétních podmínkách – na výzvě situace, např. zaměstnanci mohou vytvářet virtuální procesní týmy křížující funkční linie, tj. týmy, jejichž členové jsou fyzicky rozptýleni v rámci organizace, ale díky výkonnému integrovanému informačnímu systému jsou

propojeni tak, že mohou efektivně plnit pracovní úkoly, jako kdyby byli soustředěni v jedné místnosti. Výše zdůrazněná orientace na procesy vede ve svých důsledcích k integrované virtuální organizační struktuře, která je dobře provázaná a spíše plochá. „Tradiční funkční organizace s oddělenými oblastmi výzkumu a vývoje, marketingu, výroby atd., postupně zanikne“ (Hrabětová 1995).

Subsystém lidské zdroje je tvořen zaměstnanci organizace s jejich znalostmi a zkušenostmi. Patří sem motivační systém a systém odměňování. Analyzovat lze i sociální zabezpečení zaměstnanců. Lidské zdroje lze posuzovat z hlediska schopností a dovedností pracovníků a aktuální personální politiky atd. Proklamovaná orientace na procesy a s ní spojená virtuální organizační struktura, zvýšená pozornost moderním technologickým vytváří zcela nové požadavky na zaměstnance organizace. Rozhodování není oddělováno od reálné práce a stává se její součástí. Důraz je tedy kladen na sebeřízení a sebekontrolu zaměstnanců v souladu s filosofií MBO (Management by Objectives) a TQM (Total Quality Management). Řídící styl manažerů se zásadně mění, upřednostňuje se týmový řídicí styl, manažer se stává spíše rádcem-koučem. Procesní týmy vykonávají celistvou práci – proces a vlastně nahrazují starou útvarovou strukturu. Členové procesního týmu sdílejí společnou odpovědnost za splnění celého procesu. Z toho vyplývá zaměření na výkonová kritéria a změny v odměňování. Mění se kritéria postupu – od výkonnosti k schopnostem. Permanentní vzdělávání se stává samozřejmostí. Manažeri se mění ve skutečné vůdčí osobnosti.

Cílové chování organizace lze také chápat jako produkt mocenské hry managementu organizace – *subsystém management*. Kvalitní management je hlavní hnací silou každé organizace. Adekvátní výskyt a kvalita jednotlivých druhů managementu (např. strategický management, personální management, finanční management, technologický management, operační management, in-

formační management, management marketingu a prodej, management výzkumu a vývoje) je jednoznačně kritickým faktorem organizační adaptability. Orientační informace o kvalitě managementu může poskytnout analýza zdrojů sociální moci hlavních mocenských figur v organizaci. Nezastupitelná role vrcholového managementu při projektování a realizaci transformačních změn je nesporná. Management organizace je odpovědný za dynamiku a kvalitu rozvoje organizace odvozenou od požadavků klíčových zákazníků, sociální odpovědnosti vůči zaměstnancům organizace a respektující zájmy vlastníků.

Integrovaný role *subsystému finance-ekonomika* je zřejmá. „Společným cílem je zvyšování vlastního jmění podnikatele“ (Vlachynský 1991). Pro oblast finančního hospodaření podniku jsou rozhodujícími cíli: platební schopnost, likvidita a rentabilita. „Nejrozšířenějším způsobem evaluace dosahovaných výsledků je finanční analýza. Nejčastějším postupem je analýza finančních ukazatelů atd.“ (Hron, Tichá 1995). „Výsledky finančního a ekonomického řízení lze zlepšit pomocí controllingu – metody k zajištění rentability a snížení nákladů podniku“ (Vácha 1995).

Prolínání funkcionálního a procesního pohledu je pro náš model organizačního systému charakteristické. Vlastní koncept zpětné vazby je *realizován subsystémem vnějšího interface*, který zprostředkovává vazbu mezi ostatními subsystémy organizace a zajišťuje síťové propojení organizace s vnějším prostředím. S funkcionálního hlediska si lze pod tímto subsystémem představit takové funkční oblasti jako jsou např. public relations, marketing, logistika atd., včetně relevantních zájmových skupin. V rámci subsystému vnějšího interface je zajišťováno: vyhledávání a sběr informací, získávání zdrojů, alokace výstupů nebo výměna výstupů za zdroje, ovlivňování vnějšího prostředí (např. reklama a propagace, vztahy k veřejnosti, lobbyismus, omezování znečišťování životního prostředí atd.) a reakce na ostatní externí požadavky (např. vládní podpora, deregulace, spotřebitelský bojkot atd.).

Všechny výše uvedené subsystémy vytváří specifické *vnitřní prostředí organizačního systému*.

Organizace v našem pojetí představují relativně izolované systémy, tj. systémy do jisté míry otevřené vlivům vnějšího prostředí, proto je také náš model doplněn klíčovými faktory vnějšího prostředí, které ovlivňují jejich chování.

Model vnějšího prostředí organizace pracuje se dvěma vrstvami faktorů ovlivňujícími vnitřní prostředí organizace. V první vrstvě jde o faktory přímo spojené s klíčovými organizačními procesy. Mezi tyto faktory řadíme *zákazníky, dodavatele, konkurenty, trh práce a vládní agentury*. Subsystém vnějšího interface integ-

ruje tyto faktory do ostatních organizačních subsystémů. Inspirativní v tomto ohledu i pro oblast Agrobyznysu mohou být některé programy moderního průmyslového inženýrství.

V druhé vrstvě jde o faktory tzv. „*mega-prostředí*“ (Bartol, Martin 1991), tj. faktory, které vyjadřují podmínky a trendy globálního prostředí ve kterém podnik operuje. Patří sem faktory: *sociálně-kulturní, politické a legislativní, ekonomické, technologické, ekologické, etické a mezinárodní*. Často opomíjené faktory ekologické a etické mají pro sféru Agrobyznysu mimořádný význam a dokresluje její specifičnost.

ZÁVĚR

Autorův pragmatický systémově-heterogenní model organizačního systému zpracovaný na druhé rozlišovací úrovni zkoumání zohledňuje systémově-procesní hledisko fungování organizace. Může být užitečným metodickým nástrojem vědeckého výzkumu, pedagogické, poradenské a manažerské praxe. Umožňuje hlubší pohled do vlastního procesu fungování a změny organizace, včetně jeho systémových souvislostí. Integruje významné světové trendy filozofie řízení v rámci otevřeného systémově-procesního konceptu. Heterogenní charakter modelu podporuje tvůrčí řešení organizačních problémů a představuje dílčí příspěvek autora k formulaci teorie organizační adaptace.

LITERATURA

- BARTOL, K. M. – MARTIN, D. C.: Management. McGraw-Hill, Inc., London 1991.
- HAMMER, M. – CHAMPY, J.: Reengineering. Management press, Praha 1995.
- HORÁLKOVÁ, M.: Podniková kultura a pracovní hodnoty. In: Sborník Agrární perspektivy III. VŠZ, Praha 1994.
- HRABĚTOVÁ, E.: Podniky 21. století. Mod. Říz., 1995, č. 9, s. 9–13.
- HRON, J.: Chování podnikatelských subjektů v tržním prostředí. In: Sborník Agrární perspektivy III. VŠZ, Praha 1994.
- HRON, J. – TICHÁ, I.: Strategické řízení. PEF ČZU Praha, 1995.
- PALÁN, J.: Integrovaný program plánované změny organizace. [Kandidátská disertační práce], PEF VŠZ Praha, 1992.
- SOUČEK, Z.: Strategie v českých podnicích. Mod. Říz., 1996, č. 3, s. 30–31.
- VÁCHA, S.: Controlling – stimulátor a koordinátor prosperity podniku. Mod. Říz., 1995, č. 9, s. 45–47.
- VLACHYNSKÝ, K.: O cílech podnikatelské činnosti v tržním hospodářství. Ekon. Čas., 39, 1991, č. 7, s. 483–495.

Ing. Josef Palán, CSc, Katedra řízení PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

MĚŘITELNOST VLASTNÍCH NÁKLADŮ VÝROBKŮ SOUKROMÝCH FAREM¹

Při zjišťování vlastních nákladů jednotlivých výrobků má zemědělství řadu zvláštností, které způsobují některé těžko odstranitelné nepřesnosti. Stupeň nepřesnosti je vyšší u soukromých farem se systémem jednoduchého účetnictví. Znalost relace výrobních nákladů a prodejních cen, které lze očekávat po dokončení výroby, je nejen pro zemědělské podniky nejdůležitější informací pro rozhodování o výrobním programu. Konkurenceschopnost a možnost dalšího rozvoje podniku na správnosti tohoto rozhodnutí přímo závisí.

PROBLEMATIKA MĚŘENÍ VLASTNÍCH NÁKLADŮ VÝROBKŮ

Přesné zjištění vlastních nákladů některých výrobků v zemědělském podniku není prakticky možné. Typickým příkladem jsou např. výrobní náklady na 1 l mléka. Zvláště u soukromých rolníků (zpravidla s jednoduchým účetnictvím a výměrou zemědělské půdy do 200 ha) jsou dojnice, telata, jalovice i výkrm skotu soustředěny v jedné stáji. Ošetřovatel nerozděluje svůj pracovní čas a jednotlivě (event. vůbec) neváží vlastní krmiva pro jednotlivé kategorie v chovu skotu. Proto pracovní náklady, náklady na vlastní krmiva, odpisy staveb a strojů, event. nájemné z pozemků i staveb, úroky z úvěrů a různé režijní náklady lze rozdělit na evidované kategorie: telata, chovné jalovice, výkrm skotu, dojnice (mléko) pouze odhadem, zpravidla značně nepřesným. Ocenění hodiny vlastní práce i jednotky vlastních krmiv je často na jednotlivých farmách značně rozdílné. Tím vznikají obtížně odstranitelné nepřesnosti dat při vyjadřování nákladů na 1 kg přírůstku na výkrm skotu, na 1 kg přírůstku chovných jalovic, na 1 l mléka, obdobně i v jiných chovech zvířat a částečně i v rostlinné výrobě (např. náklad na pronajaté půdě a na vlastní půdě na 1 t výrobku, např. brambor).

Novým, dosud neřešeným problémem rozpisu nákladů na jednotlivé výrobky jsou „režijní“ položky typu nájemné za půdu, stavby a techniku, úroky z úvěrů a další položky. Nové technologie přinášejí problém, zda shodně ocenit vedlejší výrobek (chrást cukrovky, slámu) spotřebovaný v živočišné výrobě nebo zaoráný na organické přihnojení.

Z uvedených důvodů je nutno výrobní náklady, zjištěné ve výběrovém šetření u zemědělských výrobců za rok 1993 i rok 1994 (VÚZE Praha) pokládat spíše za orientační informaci o úrovni nákladů. Např. náklady na výpočetní techniku, poradenské služby a software nejsou často do nákladů jednotlivých výrobků farmářů započteny. Jisté zkreslení o úrovni nákladů fyzických

osob mohou přinést i značné daňové úlevy, platné na tři roky – zpravidla roky 1993–1995 pro podnikatele v zemědělské prvovýrobě.

HRANICE INTENZITY VÝROBY PRO BEZZTRÁTOVOU VÝROBU VÝROBKŮ

V tab. I jsou z výsledků výběrového šetření VÚZE Praha u 100 právnických a u 145 fyzických osob v zemědělství za rok 1993 o vlastních nákladech odvozeny pro ceny za výrobky placené zemědělským výrobcům (v průměru za ČR v roce 1994) a hranice intenzity pro bezztrátovou výrobu vybraných výrobků. V tab. II je stanovena průměrná rentabilita výroby pro hektarové výnosy a užítkovosti zvířat v podnicích, zařazených do výběrového šetření. Při porovnání se značně ztrátovým hospodářským výsledkem celého zemědělství ČR v roce 1993 i 1994 je zřejmé, že náklady ve výběrovém šetření jsou neúplné. Zvláště u podniků fyzických osob neobsahují, resp. podceňují v nákladech odpisy, úroky z úvěrů, náklady hodiny vlastní práce a některé další celopodnikové položky. U výkrmu prasat nutno zvýšit hranici přírůstku pro rentabilní výrobu na 1 kg hmotnosti prodáváných prasat na 0,55–0,60 kg přírůstku ve výkrmu za den, protože výroba 1 kg selat a 1 kg přírůstku v předvýkrmu je výrazně dražší než 1 kg přírůstku prasat ve výkrmu. K obsahu tab. I a II je nutno přistupovat s vědomím těchto obtížně odstranitelných nepřesností.

Z údajů tab. I i II vyplývá, že dosahovaná cena za jednotku výrobku rozhodujícím způsobem ovlivňuje jeho rentabilitu. Tato cena je nejvíce ovlivněna relací mezi aktuální nabídkou a poptávkou po výrobku a u většiny výrobků i dosaženou kvalitou.

ZÁVĚR

Přestože je přesné zjištění vlastních nákladů jednotlivých výrobků v zemědělství obtížné, je třeba měření vlastních nákladů v zemědělství věnovat maximální pozornost. U fyzických osob v zemědělství vlastní náklady často závisejí též na cenách a dostupnosti služeb a rozsahu pronajaté půdy a dalšího majetku. U všech zemědělských výrobců ovlivňuje velmi výrazně vlastní náklady celého podniku rozsah úvěrového zatížení, které vlastní náklady o úroky zvyšuje (zpravidla o 15–18 %). Bez ohledu na typ podniku lze očekávat, že rozdíly hospodářských výsledků mezi špatně a dobře řízenými zemědělskými podniky se budou zvětšovat.

¹ Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

I. Vlastní náklady v roce 1993 v ČR u hlavních zemědělských výrobků a odvozená hranice bezztrátové výroby (při cenách roku 1994 a podle výsledků výběrového šetření VÚZE Praha o nákladech za rok 1993)

Výrobek	Náklady v Kč na 1 ha, 100 krmných dnů		Průměrná cena za jednotku v Kč	Hranice intenzity výroby pro bezztrátovost	
	právníkové osoby	fyzické osoby		právníkové osoby	fyzické osoby
Pšenice ozimá	8 619	9 195	2 500/t	3,45 t/ha	3,68 t/ha
Žito	7 482	8 841	2 400/t	3,12 t/ha	3,68 t/ha
Ječmen jarní	7 774	8 013	2 600/t	2,99 t/ha	3,08 t/ha
Hrách jedlý	9 843	(9 843)	4 400/t	2,24 t/ha	2,24 t/ha
Řepka olejná	10 635	8 415	5 300/t	2,01 t/ha	1,59 t/ha
Cukrovka	28 959	24 211	750/t	38,6 t/ha	32,3 t/ha
Brambory	48 650	36 045	2 500/t	19,5 t/ha	14,4 t/ha
Dojnice	6 457	6 442	6,5/l	9,9 l/d.	9,9 l/d.
Jalovice chovné	2 045	2 305	35/kg	0,55 kg	0,66 kg
Skot výkrm	2 324	3 421	33/kg	0,70 kg	1,04 kg
Prasata výkrm	1 327	1 332	28/kg	0,44 kg	0,48 kg

Pozn.: U hrachu – fyzické osoby nesledováno, převzato od právníkové osoby

II. Ekonomická úspěšnost výrobní zemědělských výrobců v roce 1993–1994 (v souboru výrobců ve výběrovém šetření VÚZE Praha)

Výrobek	Právníkové osoby			Fyzické osoby		
	intenzita výroby	průměrná cena	% rentability	intenzita výroby	průměrná cena	% rentability
Pšenice ozimá	4,6	2 500	33	4,1	2 500	12
Žito	4,0	2 400	28	3,8	2 400	3
Ječmen jarní	3,8	2 600	27	3,8	2 600	23
Oves	3,6	2 200	21	3,6	2 200	-1
Hrách jedlý	2,5	4 400	12	2,5	4 400	12
Řepka olejná	2,3	5 300	15	2,2	5 300	39
Cukrovka	38	750	-2	38	750	18
Brambory konzumní	23	2 500	18	21	2 500	46
Dojnice-mléko	11/d.	6,50	11	10	6,50	11
Jalovice chov	0,60/d.	35	3	0,60	35	-9
Skot výkrm	0,75/d.	33	6	0,85	33	-18
Prasata výkrm	0,65	28	37	0,60	28	26

LITERATURA

BRABENEC, V. – ŠAŘECOVÁ, P.: Výsledky z výzkumu ekonomických specifik současné zemědělské výroby. Zem. Ekon., 41, 1995, č. 6, s. 253–259.

HANIBAL, J.: Nákladovost zemědělských výrobníků v zemědělských podnicích ČR za rok 1993. [Výzkumná studie č. 14], VÚZE Praha, 1994.

Prof. Ing. Vladimír Brabenec, CSc., RNDr. Pavla Šařecová, CSc., PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

DVA ZÁKLADNÍ PŘÍSTUPY POJÍMÁNÍ EKOLOGICKÝCH EXTERNALIT V EKONOMICKÉ TEORII¹

ÚVOD

V posledních desetiletích vykrystalizovaly v pojmání vztahu lidské společnosti a přírody dva základní přístupy, které se projevují nejen ve specifické sféře ekologie, ale i v jiných disciplínách, včetně ekonomické teorie. Způsoby řešení tohoto vztahu mají velký význam i pro problematiku zemědělství.

Přístup z hlediska „mělké ekologie“ lze stručně charakterizovat asi takto: co je výhodné pro lidskou společnost (včetně jejího přežití), je konečnou výhodou i pro biosféru, efektivnost regulace motivované ekologickými cíli je hodnocena z tohoto hlediska.

Druhý přístup (Jacobs 1994) vychází z toho, že požadavky ekonomického rozvoje prováděného současným způsobem a ekologické imperativy nelze sloučit při zachování existující struktury hodnot jedinců a společnosti.

PRVNÍ PŘÍSTUP

Teorie hlavního proudu se omezují na problematiku začlenění externalit do tržního systému. Externality (vnější vlivy) jsou převážně negativní důsledky vzešlé ze znečišťování životního prostředí, případně z excesivního využívání neobnovitelných přírodních zdrojů, které většinou dopadají na tzv. třetí osoby (jiné než je výrobce a spotřebitel finálního statku, jehož výroba je příčinou vzniku externalit).

Začlenění externalit může být buďto samovolné (stačí vymezit rámcově určité podmínky), anebo probíhá dodatečně. V obou případech se objevuje problém jejich ocenění (explicitního nebo implicitního účastníky trhu) a tedy i problém přímé nebo nepřímé kvantifikace (resp. porovnávání) těchto vlivů.

Toto začlenění dále předpokládá vymezení vlastnických práv, což je u veřejných a volných statků značně obtížné, protože zde často nejsou tato práva jednoznačně (nebo vůbec) vymezena (např. vzduch).

Fixace na kvantifikovatelnost, která je tomuto přístupu často vyčítána, dnes již není tak zásadní překážkou teoretického postižení těchto jevů, existují např. způsoby jejich odhadu pomocí alternativních nákladů. Avšak samotné pojetí nákladů a výnosů je konečnou závislé na preferencích ekonomických subjektů (Daly, Cobb 1989).

V tomto pojetí jsou negativní účinky dopadů ekonomické činnosti na životní prostředí posuzovány a hodnoceny z toho zorného úhlu, že jsou škodlivé pro člověka (např. v pojetí W. Beckermanna). Subjekty optimalizují svůj blahobyt porovnáváním nákladů a vý-

nosů. Potom záleží na tom, do jaké míry vstoupily do jejich preferencí cíle ekologické stability, intergenerační spravedlnosti atd.

Toto pojetí ústí do těchto dílčích priorit, při zachování základních cílů ekonomického růstu a technického rozvoje (jako priorit hlavních):

- ocenění neobnovitelných zdrojů a škod na životním prostředí (včetně prvků nejistoty o budoucím vývoji);
- vytváření motivační struktury u ekonomických subjektů, aby zahrnuly externalitu do svých nákladů.

DRUHÝ PŘÍSTUP

Základním rysem, který charakterizuje ekonomickou činnost, je její ireverzibilní charakter, externality nejsou jen něčím navíc.

Užití neobnovitelného zdroje k produkci finálních statků představuje snížení jeho množství, které nelze vzít zpět, ani jiným způsobem nahradit. Přechod od původního rovnovážného stavu do jiného a případný návrat k původní rovnováze již není návratem přesně do téhož stavu, liší se ve sníženém množství neobnovitelného zdroje.

Obdobnou úlohu může hrát nezvratné snížení absorpční schopnosti životního prostředí, která není neomezená a po určité době dospěje ke zlomu. Tato entropická degradace okolí, ve kterém probíhá ekonomický proces, je vlastně i jakýmsi měřítkem času v ekonomické teorii.

Neobnovitelný zdroj může být v některých případech nahraditelný. Aby byly ekonomické subjekty k této substituci motivovány, musí být pro ně efektivní z hlediska zisku. Zdroj, který je vzácnější z dlouhodobého hlediska, nemusí však být dražší než zdroj méně vzácný (z téhož hlediska). Navíc možnosti substituce jsou také omezeny, protože i méně vzácný zdroj může být (a často také je) neobnovitelný.

Tuto možnost substituce sice rozšiřuje technologický rozvoj, ale objevuje se otázka, zda zvýšená poptávka po nových technologiích, případně zvýhodnění pro ty, kdo je užívají, povede vždy k objevení se těchto technologií v určitém časovém horizontu.

ZÁVĚR

1. Jsou dva základní přístupy řešení interakce lidské společnosti a jejího přírodního okolí. „Mělká ekologie“ je v zásadě antropocentrická, „hlubinná ekologie“ je založena na představě zásadního posunu hodnot jednotlivců a společnosti.

1 Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořádané PEF ČZU v Praze v roce 1995

2. S tím jsou v souladu dva způsoby začlenění ekologické problematiky (ekologických vnějších vlivů) a problematiky neobnovitelných zdrojů do ekonomické teorie. První je součástí hlavního proudu a zaměřuje se na začleňování těchto vnějších vlivů do nákladů (příp. výnosů) ekonomických subjektů. Druhý rozebírá důsledky omezenosti zdrojů a omezené schopnosti životního prostředí absorbovat odpady ekonomické činnosti z širšího hlediska, zdůrazňuje ireverzibilní charakter ekonomického procesu. Je obsažen v institucionalistických koncepcích, do

hlavního proudu ekonomické teorie pronikl zatím jen velmi málo.

LITERATURA

- DALY, H. – COBB, J.: For the Common Good. Beacon Press, Boston, 1989.
JACOB, M.: Sustainable Development and Deep Ecology: An Analysis of Competing Traditions. *Envir. Mngm*, 1994, No. 18, p. 477–488.

Ing. Alexandr Soukup, Katedra ekonomických teorií PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

ÚLOHA VÝUKY CIZÍCH JAZYKŮ V SYSTÉMU VZDĚLÁVÁNÍ RADY EVROPY A JEJÍ REALIZACE NA PEF ČZU PRAHA¹

Rada Evropy vidí právo na vzdělání a cíle školského vzdělávání v kontextu celospolečenském, tj. v souladu s politikou demokracie a svobody jako práva základního, dále uvádí sdělovací prostředky, právní systém, ekonomiku, zdravotnictví, školství, kulturu, sport, životní prostředí, hospodaření půdním fondem, atd. Je zajímavé, že školství je uvedeno na 9. místě, nicméně je to součást, která výrazně ovlivňuje celý systém.

Cíle a úloha výuky cizích jazyků (VCJ) v systému vzdělávání Rady Evropy, formulované v materiálu *The Council of Europe and modern languages* (Strasbourg 1994), jsou:

1. Jazykové vzdělání je pro všechny – není to již výsada společenské, kulturní či politické etiky, ale je to potřeba a právo každého občana v dnešní Evropě. Výbor ministrů doporučil, aby se vyučoval alespoň jeden cizí jazyk (a tam, kde jsou pro to podmínky, více než jeden) u žáků od 10 let do konce povinného vzdělání, přičemž, je-li to možno, začít dříve a pokračovat déle.
2. Jazykové vzdělání je pro život – není to akademické studium gramatiky a literárních děl, ale získání a osvojení postojů a praktických dovedností, potřebných pro komunikaci ve skutečných životních situacích.
3. Jazykové vzdělání je pro žáka – zatímco se při VCJ musí brát v úvahu společenské potřeby a přání rodičů, je třeba VCJ založit na potřebách, zájmech a možnostech žáka, s použitím přiměřených materiálů a metod k dosažení jasných, smysluplných a reálných cílů zakotvených v osnovách, plánech a normách a adekvátně reflektovaných v obsahu i formě jazykových zkoušek a všech forem evaluace.
4. Jazykové vzdělání ve škole je důležité, ale není dostačující. Znalosti a dovednosti musí být udržovány i v době dospělosti, a tak reagovat na neustále se měnící potřeby, požadavky a možnosti.

Výuka cizích jazyků přesně a citlivě odráží atmosféru doby. Současná VCJ u nás i ve světě je charakteristická různými přístupy, např. metodou přímou a metodou gramaticko-překladovou, na jejichž koexistenci vznikají metody další. Klíčové postavení v souladu se vzdělávací politikou Rady Evropy zaujímá metoda komunikativní. Uvedené metody by však neměly působit proti sobě, ale měly by se harmonicky doplňovat tak, aby bylo dosaženo společného cíle – naučit studenta pokud možno gramaticky správně komunikovat. V našich podmínkách, tzn. na VŠ nefilologického směru, je

třeba rozvíjet v zájmu perspektivních potřeb vysokoškolsky vzdělaných odborníků v rámci integrované Evropy cizojazyčné znalosti studentů se zaměřením na jejich obor. Tyto specifické znalosti, které nemůže poskytovat střední škola, je nutno chápat jako integrální součást profilu každého absolventa vysoké školy. V souvislosti s multilingvální politikou Rady Evropy je žádoucí podporovat zájem o širší spektrum jazyků, protože právě cizí jazyky jsou jedním z důležitých prostředků k uznání evropské dimenze vlastní identity, prostředkem k evropskému sblížení. Není možné spoléhat pouze na jeden jazyk, tj. na angličtinu, i když je dnes bezesporu číslo jedna a měla by být součástí vzdělání, ať již základního, středoškolského, o vyšším ani nemluvě. Vzhledem k naší geopolitické poloze se však jeví jako důležité věnovat pozornost samozřejmě němčině, ale i francouzštině, která je nadále významným jazykem mezinárodních institucí. Neměla by se opomíjet ruština, která je na západě považována za cizí jazyk prvořadé důležitosti a pokud by se uvažovalo v dalších perspektivách, je pro naše teritorium důležitá také španělština a italština.

Podíváme-li se celkově na stav výuky cizích jazyků za posledních pět let (ale plně to platí i pro naši konkrétní situaci), lze jej charakterizovat jak aspekty negativními, tak pozitivními.

Mezi negativní stránky VCJ patří:

- nevyváženost v použití metody komunikativní na jedné a gramaticko-překladové metody na druhé straně, tzn. u první metody studenti zcela postrádají gramatiku, u druhé si naopak stěžují na její přemíru. Tomu často odpovídá působení zahraničních lektorů vedle českých pedagogů. Jejich vztah by se měl postupně změnit v koordinovanou spolupráci, aby bylo dosaženo společného cíle – naučit studenty pokud možno bezchybně a věcně správně komunikovat se zahraničními partnery, a to i v oblasti odborné;
- nedostatek našich specializovaných jazykových výukových materiálů;
- stálý nedostatek aprobovaných učitelů anglického a německého jazyka;
- často málo kompetentní rodilí mluvčí s horší pracovní morálkou;
- nedostatek vhodných jazykových učeben;
- neexistující řízený vědecký výzkum v oblasti cizojazyčného vzdělávání v republice.

¹ Příspěvek přednesený na konferenci „Agrární perspektivy IV“ pořadané PEF ČZU v Praze v roce 1995

- největším pozitivem v oblasti VCJ je celková atmosféra stimulace cizojazyčné výuky, ať již je to individuální možnost kontaktů s rodilými mluvčími, možnost cestování, studia v zahraničí, tak mezinárodní kontakty na úrovni personální i státní, tzn. významný nárůst prestiže cizích jazyků daný celoevropskými a mezinárodními potřebami;
- dále je to účast na projektech evropských i světových;
- v konkrétních případech je velkým pozitivem kladný postoj vedení školy k VCJ.

Kladný postoj vedení školy má také naše univerzita. Je velmi důležité, že jak vedení fakulty, tak celé univerzity chápe znalost cizích odborných jazyků jako integrační složku profilu každého absolventa a umožňuje našim studentům v rámci jejich studia specializovanou cizojazyčnou přípravu.

Ta probíhá na PEF ČZU Praha od roku 1993 v rámci tzv. Rozšířeného jazykového studia s odborným zaměřením (RJSOZ). V současné době lze vykázat již poměrně dobré výsledky. Studenti absolvovali mnoho kratších či delších pobytů v zahraničí, kde se prezentovali úspěšně referáty a diskusními příspěvky. V rámci projektu TEMPUS II (Transformation of Faculty of Agricultural Economics and Management Education for Needs of Market Economy), v kterém naše fakulta zaujímá poprvé roli koordinátora, vyvíjejí na jednosemestrální stáž tři nejlepší studenti RJSOZ angličtiny, a to na partnerskou Královskou veterinární a zemědělskou univerzitu v Kodani, tři nejlepší němčináři na univerzitu v Rostoku a tři nejlepší francouzštináři na ENE-SA Dijon.

Jednou z další velkých aktivit tohoto projektu bylo působení francouzských pedagogů ENESA Dijon na naší fakultě po dobu letního semestru 1995. Studenti a doktorandi byli motivováni nejen svým ekonomickým zaměřením, ale také vědomím obrovské příležitosti, která se jim naskytla, příležitosti slyšet šest rodilých mluvčích – vysoce specializovaných odborníků přinášejících nejnovější poznatky z četných oborů, týkajících se řízení podniků, financí, fungování zemědělsko-potravinářského sektoru, zemědělské politiky jak francouzské, tak politiky EU, strategie podniků, apod. Po absolvování tohoto semestru jsou studenti RJSOZ francouzštiny po stránce odborné jazykové přípravy skutečně na velmi vysoké úrovni. Pro další semestry je plánováno v souladu s projektem TEMPUS obdobné působení dánských pedagogů pro angličtináře a německých pedagogů pro němčináře.

Snažíme se, aby VCJ na naší univerzitě odpovídala současným vývojovým tendencím a lze si jen přát, aby byl program TEMPUS, který skončí v roce 1998, postupně nahrazen rozšířením dalších vzdělávacích programů EU, které by umožňovaly návaznost a udržitelnost dobrého stavu odborné cizojazyčné přípravy.

Na závěr je možno uvést – k potvrzení oprávněné důležitosti VCJ pro naše občany – oblíbenou formulaci z oblasti politiky: není integrace bez komunikace – a tou je bezpochyby míněna i komunikace cizojazyčná.

LITERATURA

The Council of Europe and Modern Languages. Strasbourg 1994.

PhDr. Mgr. Milena Dvořáková, Katedra jazyků PEF, Česká zemědělská univerzita, Praha, Česká republika

KOMPARACE ZEMĚDĚLSTVÍ ČR, SR A EU – 3. ČÁST (vybrané tabulky)

Použité značky

(s výjimkou obecných statistických značek):

*	odhad Eurostatu
**	odhad Komise EU, DG VI
&	zahrnuta dřívější NDR
Ø	průměr
'1980'	Ø (1979, 1980, 1981)
'1985'	Ø (1984, 1985, 1986)
% PRR	průměrný relativní růst za období

Pramen

Komparace českého zemědělství s Evropskou unií, VÚZE Praha 1995

Komparácia slovenského a českého poľnohospodárstva s Evropskou unií, VÚEPP Bratislava, VÚZE Praha 1995

Seznam tabulek

- 3.7.3. Soběstačnost u vybraných zemědělských výrobků (%) – Self-sufficiency in certain agricultural product (%)
- 4.1.1.1. Plochy, výnosy a produkce pšenice a tvrdé pšenice – Area, yield and production of common and durum wheat
- 4.1.1.2. Plochy, výnosy a produkce žita a ječmene – Area, yield and production of rye and barley
- 4.1.1.3. Plochy, výnosy a produkce ovesa a obilných směsí a kukuřice – Area, yield and production of oats and mixed cereals and maize
- 4.1.1.4. Plochy, výnosy a produkce ostatních obilovin a obilovin celkem (bez rýže) – Area, yield and production of other cereals and total cereals (excl. rice)
- 4.3.1.1. Plochy cukrovky, výnosy a produkce cukru – Area under sugarbeet, yield and production of sugar
- 4.3.5.2. Spotřebitelské ceny cukru – Consumer prices for sugar

3.7.3.

Soběstačnost u vybraných zemědělských výrobků (%) – Self-sufficiency in certain agricultural product (%)

		ES-12	Belgie/Luc.	Dánsko	SRN	Recko	Španělsko	Francie	Irsko	Itálie	Nizozemí	Portugalsko	Velká Británie	Česká republika ¹⁰	Slovenská republika
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Obilniny															
– obilniny celkem (bez rýže)	'1985/86'	110	54	117	94	104	83	201	90	80	28	33	120	94 (1989)	94,3
	1992/93	120 ⁸	54	113	114 ⁸	114	99 ⁹	249	98	92	29	34	125	93 (1993)	94 ⁶
– pšenice celkem	'1985/86'	124	69	117	101	123	94	233	61	81	55	38	107	93 (1993)	
	1992/93	133 ⁸	77	152	121 ⁸	132	99 ⁹	273	83	84	46	21	131		
– žito	'1985/86'	111	76	201	108	101	101	103	0	81	34	98	79	93 (1993)	
	1992/93	122 ⁷	48	118	123 ⁷	108	100 ⁹	101	0	85	43	99	168		
– ječmen	'1985/86'	119	75	116	102	53	104	191	124	58	23	49	155	93 (1993)	
	1992/93	123 ⁷	65	88	105 ⁷	82	115 ⁹	270	124	79	21	25	147		
– kukuřice	'1985/86'	77	5	0	45	96	44	176	0	87	0	24	0	93 (1993)	
	1992/93	94 ⁷	8	0	59 ⁷	107	74 ⁹	233	0	112	5	38	0		
– loupáný rýže celkem	'1985/86'	75	0	0	0	125	97	11	0	215	0	72	0	93 (1993)	
	1992/93	75 ⁷	0	0	0	110	124	28	0	246	0	66	0		
Brambory	'1985/86'	101	108	98	99	108	100	101	87	96	146	94	92	100,1 (1989/90)	97,7
	1992/93	100 ⁷	142	98	92 ⁷	99	100	105	83	91	135	90	92 ⁹	107 (1991/92)	100,1 ⁶
Cukr	'1985/86'	123	227	220	130	97	109	203	145	81	153	2	56	118,1 (1989/90)	70,0 ⁶
	1992/93	128 ⁷	222	189	141 ⁷	88 ⁹	79 ⁹	235	150	116	167 ⁹	1	65	126,2 (1992/93)	75,7
Čerstvá zelenina	'1985/86'	107	116	70	37	157	131	91	81	125	204	144	63	96	88,3
	1992/93	106 ⁵	140	55 ⁵	38 ⁷	158	117 ⁹	89 ⁶	83	123	254 ⁹	123	88 ⁶		95,4 ⁶
Čerstvé ovoce (bez citrusů)	'1985/86'	87	61	38	53	125	116	89	15	128	57	95	22	75	62,8
	1992/93	85 ⁵	81	20 ⁵	22 ⁷	122	94 ⁹	86 ⁷	14 ⁹	117	63 ⁹	78	19 ⁶	97,1 (1990/91)	75,3 ⁶
Citrusy	'1985/86'	75	0	0	0	163	299	3	0	113	0	100	0		
	1992/93	70 ⁵	0	0	0	145	231 ⁹	2 ⁶	0	106	0	88	0		
Víno	'1985/86'	104	68 ³	0	57	119	118	108	0	121	0	113	0		
	1992/93	115 ⁷	119	0	88 ⁸	120	117	113	0	127	0	117	0		
Mléčné výrobky															
– tuky	'1985'	–	107	218	119	82	–	121	286	69	291	–	88		
	1992	–	112	217	103 ⁶	85 ⁴	99 ⁸	107	175 ⁵	79 ⁶	152 ⁵	100	86 ⁷		
– bílkoviny	'1985'	–	98	428	132	27	96 ⁴	137	202	61	1 147	101 ⁴	86		
	1992	–	119	437	134 ⁷	83 ⁴	99 ⁸	107	147	65 ⁷	1 221	103	85 ⁸		
– čerstvé mléčné výrobky (bez smetany)	'1985'	102 ⁴	124	105	104	98	99 ⁴	111	100	97	93	100 ⁴	100		
	1992	102 ⁷	140	103	113 ⁷	95	97	102	101	95	86	99	98		
– sušené mléko plnotučné	'1985'	316 ⁴	239	2 517	140	33 ⁴	106 ⁴	721	2 767	13	573	92 ⁴	234		
	'1992'	272 ⁷	211	10 300	136 ⁷	0	99	500	3 100	9	2 667	120	150		
– sušené mléko z odstředěného mléka	'1985'	123 ⁴	172	106	271	0	78 ⁴	135	1 024	0	42	117 ⁴	161		
	1992	153 ⁷	123	81	462 ⁷	0	62	113	12 600	0	26	133	95		
– kondenz. mléko	'1985'	–	66	767	145	–	83 ⁴	232	–	58	375	–	112		

Pokračování Tab. 3.7.3.

		ES-12	Belgie/Luc.	Dánsko	SRN	Řecko	Španělsko	Francie	Irsko	Itálie	Nizozemí	Portugalsko	Velká Británie	Česká republika ¹⁰	Slovenská republika
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
– sýr	1992	153 ⁷	183	0	129	93	100	96	0	9	302	0	134		
	'1985'	106 ⁴	36	436	96	88	91 ⁴	114	467	77	250	93 ⁴	71		
– máslo	1992	107 ⁷	40	365	96 ⁷	80	89	117	404	85	266	99	74		
	'1985'	110 ⁴	120	183	121	56	155 ⁴	118	484	57	444	104 ⁴	74		
– margarín	1992	121 ⁷	101	194	96 ⁷	29	180	92	1 233	76	510	131	54		
	'1985'	102	134	120	101	95	98	74	94	84	146	106	90		
	1992	102 ⁶	179	123	102 ⁷	92 ⁶	93	72 ⁶	121 ⁶	67	132 ⁶	107	95		
Vejce	'1985'	102	116	100	73	97	100	99	78	91	327	99	96	102	102,7
	1992	101 ⁸	124	101	76 ⁸	99	97	99	89 ⁸	95	318 ⁸	102	95		102,1 ⁶
Maso ¹															
– celkem ²	'1985'	102 ⁴	122	324	91	70	97	100	270	74	240	97	81		
	1992	102 ⁷	152	329	90 ⁷	66	97	107	299	75	231	88	85		
– hov./tel. celkem	'1985'	107 ⁴	130	324	118	35	95	119	655	62	200	87	87	107 (1989)	
	1992	108 ⁷	179	204	120 ⁷	28	100	122	977	69	179	70	85	112 (1993)	29,2 ¹¹
	1994													94	
– hovězí	'1985'	106 ⁴	130	334	121	40	88	121	657	60	143	87	87		
	1992	107 ⁷	196	205	123 ⁷	25	102	127	992	65	138	70	83		
– telecí	'1985'	113 ⁴	130	100	80	17	98	110	33 399	76	735	86	147		
	1992	113 ⁷	125	100	72 ⁷	97	11	100	100	88	567	75	917		
– vepřové	'1985'	102 ⁴	145	370	87	71	97	81	116	71	270	97	71	102 (1989)	
	1992	104 ⁷	178	414	86 ⁷	65	98	91	126	65	278	88	75	103 (1993)	6,0 ¹¹
	1994													97	
– drůbeží	'1985'	105 ⁴	88	206	61	98	98	130	92	98	217	100	96	111 (1989)	102,9
	1992	105 ⁷	103	229	58 ⁷	94	94	149	110	98	185	105	90	103 (1993)	105,3 ⁶
	1994													102	
– ovčf a kozí	'1985'	80 ⁴	22	33	45	87	100	70	190	58	261	100	76		
	1992	81 ⁷	14	40	43 ⁷	84	89	49	325	56	156	69	104		
Oleje a tuky															
– celkem	'1985'	63	31	93	49	129	98	63	62	52	32	36	28		
	1992	70 ⁶	30	99 ⁸	65 ⁷	117 ⁶	80 ⁷	82 ⁶	59 ⁶	42 ⁷	33 ⁶	32 ⁶	34 ⁷		
– rostlinné	'1985'	56	3	20	20	144	105	52	0	47	1	25	20		
	1992	65 ⁶	2	0	40 ⁷	127 ⁶	86 ⁷	83 ⁶	0	44	0,4 ⁶	27	31		
– odkrájený tuk	'1985'	84	70	157	116	65	80	99	186	80	59	73	53		
	1992	86 ⁶	74	120 ⁷	120 ⁷	57 ⁶	66	92 ⁶	240 ⁶	67	71 ⁶	69 ⁶	59 ⁸		

¹bez vnitřností, ²včetně odkrájeného tuku, ³pouze Lucembursko, ⁴1987'nebo 1987, ⁵1988 nebo 1987/88, ⁶1989 nebo 1988/89, ⁷1990 nebo 1989/90, ⁸1991 nebo 1990/91, ⁹1992 nebo 1991/92, ¹⁰závorky za údaji označují letopočet

Pramen: Eurostat

4.1.1.1.

Plochy, výnosy a produkce pšenice a tvrdé pšenice – Area, yield and production of common and durum wheat

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Pšenice měkká															
ES-12	12 803	13 502	12 339	0,8	-8,6	51,0	56,1	60,1	1,4	7,1	65 338	75 739	74 176	2,1	-2,1
Belgie	188	209	203	1,5	-2,9	63,1	66,1	71,9	0,7	8,8	1 187	1 382	1 463	2,2	5,9
Dánsko	340	586	621	8,1	6,0	58,0	61,1	70,0	0,7	14,6	1 972	3 583	4 349	8,9	21,4
Francie	4 632	4 655	4 306	0,0	-7,5	60,6	65,8	66,0	1,2	0,3	28 091	30 613	28 427	1,2	-7,1
Irsko	78	91	77	2,2	-15,4	63,5	78,4	78,0	3,1	-0,5	495	713	597	5,4	-16,3
Itálie	1 295	988	889	-3,8	-10,0	35,6	46,7	46,1	4,0	-1,3	4 610	4 610	4 096	0,0	-11,1
Lucembursko	7	8	8	1,9	0,0	40,0	57,5	58,4	5,3	1,6	28	46	49	7,3	6,5
Nizozemí	128	127	118	-0,1	-7,1	66,5	80,1	87,7	2,7	9,5	851	1 017	1 035	2,6	1,8
Portugalsko	262	245	232	-1,0	-5,3	13,9	9,8	17,2	-4,9	75,5	365	240	400	-5,8	66,7
Řecko	457	332	329	-4,5	-0,9	21,4	27,1	27,2	3,4	0,4	980	899	895	-1,2	-0,4
SRN	1 609	2 583	2 385	7,0	-7,7	60,8	59,9	65,9	-0,2	10,0	9 779	15 472	15 720	6,8	1,6
Španělsko	1 911	1 613	1 412	-2,4	-12,5	25,9	19,1	30,2	-4,3	58,1	4 958	3 078	4 260	-6,6	38,4
Velká Británie	1 896	2 065	1 758	1,2	-14,9	63,4	68,2	73,3	1,0	7,5	12 022	14 086	12 884	2,3	-8,5
Česká republika	804	758	790	-1,0	4,2	43,9	45,0	42,7	0,4	7,3	3 531	3 413	3 370	-0,6	-1,3
			851 ¹					45,8 ¹					3 898 ¹		
Slovenská republika	402	354	398	-1,8	12,4	48,8	48,0	38,5	-0,2	-19,8	1 940	1 697	1 529	-1,9	-9,9
			442 ¹					48,5 ¹					2 145 ¹		
Tvrdá pšenice															
ES-12	2 509	3 248	2 867	3,8	-11,7	23,4	27,9	24,5	2,5	-12,2	5 862	9 053	7 035	6,4	-22,3
Francie	165	425	221	14,5	-48,0	44,4	44,6	40,5	0,0	-9,2	732	1 895	897	14,6	-52,7
Itálie	1 741	1 530	1 410	-1,8	-7,8	21,8	28,3	28,9	3,8	2,1	3 789	4 329	4 075	1,9	-5,9
Portugalsko	23	30	18	3,9	-40,0	13,9	10,0	12,1	-4,6	21,0	32	30	22	-0,9	-26,7
Řecko	426	616	583	5,4	-5,4	19,4	23,5	21,4	2,8	-8,9	827	1 445	1 248	8,3	-13,6
SRN	15	16	10	0,9	-37,5	58,0	43,1	47,9	-4,2	11,1	87	69	46	-3,3	-33,3
Španělsko	133	630	624	24,9	-1,0	27,9	20,3	11,9	-4,4	-41,4	371	1 279	742	19,3	-42,0
Velká Británie	6	1	1	-22,6	0,0	40,0	50,0	50,0	3,2	0,0	24	6	6	-18,0	0,0

¹1994

4.1.1.2.

Plochy, výnosy a produkce žita a ječmene – Area, yield and production of rye and barley

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Žito															
ES-12	1 014	1 080	1 084	0,9	0,4	31,3	32,0	37,6	0,3	17,5	3 178	3 451	4 078	1,2	18,2
Belgie	5	2	2	-12,3	0,0	46,0	43,9	43,3	-0,7	-1,4	23	9	10	-12,5	11,1
Dánsko	127	88	77	-5,1	-12,5	44,5	35,0	44,3	-3,4	26,6	565	308	339	-8,3	10,1
Francie	87	55	48	-6,3	-12,7	34,1	37,8	39,8	1,5	5,3	297	208	189	-5,0	-9,1
Itálie	9	8	8	-1,7	0,0	24,4	28,8	28,7	2,4	-0,3	22	23	23	0,6	0,0
Lucembursko	1	0	0	x	x	30,0	33,3	33,3	1,5	0,0	3	2	2	-5,6	0,0
Nizozemí	5	6	7	2,6	16,7	38,0	56,7	55,7	5,9	-1,8	19	34	41	8,7	20,6
Portugalsko	123	75	73	-6,8	-2,7	7,9	10,7	8,9	4,4	-16,8	97	80	65	-2,7	-18,8
Řecko	12	17	19	5,1	11,8	19,2	24,0	22,2	3,2	-7,5	23	42	42	9,0	0,0
SRN	426	625	671	5,6	7,4	42,7	39,5	45,1	-1,1	14,2	1 821	2 473	3 031	4,5	22,6
Španělsko	211	194	173	-1,2	-10,8	12,9	12,1	17,7	-0,9	46,3	273	234	306	-2,2	30,8
Velká Británie	8	8	6	0,0	-25,0	43,8	46,4	52,1	0,8	12,3	35	37	30	0,8	-18,9
Česká republika	109	66	69	-7,3	4,5	36,1	36,4	37,7	0,1	3,6	394	240	260	-7,9	8,1
			80 ¹					35,1 ¹					281 ¹		
Slovenská republika	48	24	23	-9,4	-4,2	29,0	32,0	30,3	1,4	-5,3	135	76	69	-7,9	-8,8
			31 ¹					30,9 ¹					96 ¹		
Ječmen															
ES-12	12 852	11 520	10 149	-1,6	-11,9	40,1	37,5	42,2	-1,0	12,5	51 473	43 250	42 835	-2,5	-1,0
Belgie	118	72	66	-6,8	-8,3	58,1	63,4	64,2	1,3	1,3	685	460	425	-5,5	-7,6
Dánsko	1 104	910	721	-2,7	-20,8	47,6	32,7	47,3	-5,2	44,6	5 251	2 974	3 407	-7,8	14,6
Irsko	2 256	1 800	1 623	-3,2	-9,8	50,7	58,2	55,4	2,0	-4,8	11 442	10 476	8 995	-1,3	-14,1
Francie	298	184	177	-6,7	-3,8	50,1	63,3	55,1	3,4	-13,0	1 494	1 167	975	-3,5	-16,5
Itálie	461	450	425	-0,3	-5,6	34,0	38,7	38,4	1,9	-0,8	1 566	1 742	1 634	1,5	-6,2
Lucembursko	17	14	14	-2,7	0,0	35,9	50,3	49,8	4,9	-1,0	61	70	68	2,0	-2,9
Nizozemí	39	34	40	-1,9	17,6	50,5	60,0	63,0	2,5	5,0	197	204	252	0,5	23,5
Portugalsko	86	67	67	-3,5	0,0	7,6	8,1	14,8	0,9	82,7	65	54	99	-2,6	83,3
Řecko	312	171	167	-8,2	-2,3	18,7	25,5	24,8	4,5	-2,7	583	436	415	-4,1	-4,8
SRN	1 949	2 408	2 201	3,1	-8,6	49,7	50,7	50,0	0,3	-1,4	9 691	12 196	11 006	3,3	-9,8
Španělsko	4 246	4 112	3 485	-0,5	-15,2	25,2	14,9	27,3	-7,2	83,2	10 698	6 105	9 520	-7,7	55,9
Velká Británie	1 966	1 297	1 164	-5,8	-10,3	49,5	56,8	51,9	2,0	-8,6	9 740	7 366	6 038	-3,9	-18,0
Česká republika	610	636	651	0,7	4,5	43,2	39,5	38,4	-1,5	-2,8	2 634	2 573	2 500	-0,8	-0,5
			680 ¹					38,0 ¹					2 584 ¹		
Slovenská republika	216	252	248	2,2	-1,6	40,5	41,3	33,3	0,3	-19,4	860	1 038	823	2,7	-20,7
			238 ¹					36,7 ¹					874 ¹		

¹1994

4.1.1.3.

Plochy, výnosy a produkce ovesa a obilných směšek a kukuřice – Area, yield and production of oats and mixed cereals and maize

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Oves a obilné směšky ES-12	2 360	1 412	1 405	-7,1	-0,5	33,2	28,7	33,1	-2,1	15,3	7 825	4 050	4 654	-9,0	14,9
Belgie	24	10	13	-11,8	30,0	45,0	37,9	50,2	-2,4	32,5	108	37	64	-14,2	73,0
Dánsko	41	28	32	-5,3	14,3	41,0	32,3	43,6	-3,3	35,0	168	89	139	-8,7	56,2
Francie	547	228	222	-11,8	-2,6	40,3	41,6	41,9	0,5	0,7	2 203	948	929	-11,3	-2,0
Irsko	23	20	20	-2,0	0,0	46,1	67,7	56,0	5,6	-17,3	106	136	113	3,6	-16,9
Itálie	178	146	144	-2,8	-1,4	19,9	22,8	25,5	2,0	11,8	355	333	367	-0,9	10,2
Lucembursko	10	5	4	-9,4	-20,0	39,0	43,1	46,0	1,4	6,7	39	20	20	-9,1	0,0
Nizozemí	12	4	5	-14,5	25,0	49,2	52,0	59,5	0,8	14,4	59	19	30	-14,9	57,9
Portugalsko	190	98	92	-9,0	-6,1	6,3	4,6	8,3	-4,4	80,4	119	45	76	-13,0	68,9
Řecko	43	43	43	0,0	0,0	14,9	17,0	17,2	1,9	1,2	64	73	75	1,9	2,7
SRN	692	411	407	-7,2	-1,0	47,4	36,9	47,7	-3,5	29,3	3 278	1 518	1 941	-10,4	27,9
Španělsko	459	314	328	-5,3	4,5	14,8	10,0	12,3	-5,4	23,0	680	313	405	-10,5	29,4
Velká Británie	141	106	95	-4,0	-10,4	45,8	48,8	52,0	0,9	6,6	646	519	494	-3,1	-4,8
Česká republika	100	68	68	-6,2	0,0	36,7	30,6	36,0	-3,0	17,6	367	208	245	-9,0	17,8
			80 ¹					29 ¹					232 ¹		
Slovenská republika	16	15	14	-0,9	-6,7	28,0	28,4	25,0	0,2	-10,6	45	41	36	-1,3	-12,2
			14 ¹					25,7 ¹					36 ¹		
Kukuřice ES-12	3 984	3 830	3 790	-0,6	-1,0	64,9	78,2	79,9	2,7	2,2	25 847	29 951	30 279	2,1	1,1
Belgie	7	10	18	5,2	80,0	71,4	63,8	90,6	-1,6	42,0	50	65	168	3,8	158,5
Francie	1 891	1 869	1 851	-0,2	-1,0	65,8	76,6	80,9	2,2	5,6	12 448	14 886	14 966	2,6	0,5
Itálie	911	854	927	-0,9	8,5	68,8	86,6	86,6	3,3	0,0	6 271	7 394	8 029	2,4	8,6
Nizozemí	0	8	10	x	25,0	x	81,8	90,9	x	11,1	2	63	95	63,7	50,8
Portugalsko	246	190	167	-3,6	-12,1	22,4	31,6	34,1	5,0	7,9	550	600	568	1,3	-5,3
Řecko	222	211	212	-0,7	0,5	85,9	97,0	99,0	1,8	2,1	1 908	2 048	2 099	1,0	2,5
SRN	181	296	331	7,3	11,8	66,5	72,4	80,2	1,2	10,8	1 204	2 139	2 656	8,6	24,2
Španělsko	526	393	274	-4,1	-30,3	64,9	70,2	61,9	1,1	-11,8	3 414	2 757	1 699	-3,0	-38,4
Česká republika	48	31	32	-7,0	3,2	41,7	33,5	48,8	-3,6	45,7	200	104	156	-10,3	50,0
			35 ¹					35,4 ¹					124 ¹		
Slovenská republika	169	150	146	-1,7	-2,6	55,5	45,0	46,2	-2,9	2,7	905	676	674	-4,1	-0,3
			126 ¹					41,4 ¹					521 ¹		

4.1.1.4.

Plochy, výnosy a produkce ostatních obilovin a obilovin celkem (bez rýže) – Area, yield and production of other cereals and total cereals (excl. rice)

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ostatní obiloviny ¹															
ES-12	191	643	640	18,9	-0,5	41,8	44,8	46,7	1,0	4,2	799	2 877	2 989	20,1	3,9
Belgie	3	7	9	12,9	28,6	40,0	63,2	54,8	6,8	-13,3	12	46	49	21,2	6,5
Francie	123	286	254	12,8	-11,2	43,7	49,7	51,4	1,9	3,4	537	1 424	1 304	14,9	-8,4
Itálie	21	33	42	6,7	27,3	35,2	56,9	57,1	7,1	0,4	74	189	237	14,3	25,4
Lucembursko	0	2	3	x	50,0	x	55,3	52,3	x	-5,4	1	13	14	44,3	7,7
Nizozemí	0	5	6	x	20,0	x	85,3	96,5	x	13,1	1	41	55	70,0	34,1
Portugalsko	0	58	56	x	-3,4	x	7,2	15,1	x	109,7	0	42	85	x	102,4
Řecko	0	2	1	x	-50,0	x	22,0	20,0	x	-9,1	0	4	2	x	-50,0
SRN	12	175	219	46,6	25,1	45,0	50,9	52,5	1,8	3,1	54	891	1 147	49,3	28,7
Španělsko	31	62	40	10,4	-35,5	37,4	28,9	16,4	-3,6	-43,3	116	178	65	6,3	-63,5
Velká Británie	0	11	7	x	-36,4	x	43,9	46,9	x	6,8	4	49	31	43,0	-36,7
Obiloviny celkem (bez rýže)															
ES-12	35 713	35 236	32 275	-0,2	-8,4	44,9	47,8	51,5	0,9	7,7	160 322	168 372	166 045	0,7	-1,4
Belgie	345	311	312	-1,5	0,3	59,9	64,3	69,8	1,0	8,6	2 065	1 998	2 178	-0,5	9,0
Dánsko	1 612	1 609	1 451	-0,0	-9,8	49,4	43,2	56,8	-1,9	31,5	7 956	6 954	8 236	-1,9	18,4
Francie	9 701	9 318	8 524	-0,6	-8,5	57,5	64,9	65,4	1,7	0,8	56 750	60 450	55 708	0,9	-7,8
Irsko	400	300	280	-4,0	-6,7	52,4	67,1	60,3	3,6	-10,1	2 095	2 016	1 686	-0,5	-16,4
Itálie	4 616	4 009	3 844	-2,0	-4,1	36,2	46,5	48,0	3,6	3,2	16 687	18 620	18 460	1,6	-0,9
Lucembursko	35	30	29	-2,2	-3,3	37,7	51,4	51,9	4,5	1,0	132	152	153	2,0	0,7
Nizozemí	184	183	187	-0,0	2,2	61,4	75,2	80,8	2,9	7,4	1 129	1 378	1 508	2,9	9,4
Portugalsko	930	763	704	-2,8	-7,7	13,2	14,3	18,7	1,2	30,8	1 228	1 091	1 314	-1,7	20,4
Řecko	1 472	1 392	1 354	-0,8	-2,7	29,8	35,5	35,3	2,5	-0,6	4 385	4 946	4 776	1,7	-3,4
SRN	4 884	6 514	6 224	4,2	-4,5	53,1	53,4	57,1	0,0	6,9	25 914	34 758	35 547	4,3	2,3
Španělsko	7 517	7 318	6 336	-0,4	-13,4	27,3	19,1	26,8	-5,0	40,3	20 510	13 945	16 996	-5,4	21,9
Velká Británie	4 017	3 489	3 031	-2,0	-13,1	56,9	63,2	64,3	1,5	1,7	22 471	22 063	19 483	-0,3	-11,7
Česká republika	1 672	1 583	1 630	-0,9	3,0	42,6	41,5	40,6	-0,4	-2,4	7 128	6 565	6 600	-1,0	0,5
			1 750 ²					41,2 ²					7 210 ²		
Slovenská republika	852	801	835	-0,9	4,2	46,5	44,3	37,8	-0,7	-14,7	3 885	3 552	3 152	-1,3	-11,3
			860 ²					43,0 ²					3 700,4 ²		

¹včetně triticeale, ²1994

4.3.1.1.

Plochy cukrovky¹, výnosy² a produkce³ cukru – Area under sugarbeet, yield and production of sugar

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		t/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985/1986	1993/1994 &	1994/1995 &	1993/1994 1985/1986	1994/1995 1993/1994	1985/1986	1993/1994 &	1994/1995 &	1993/1994 1985/1986	1994/1995 1993/1994	1985/1986	1993/1994 &	1994/1995 &	1993/1994 1985/1986	1994/1995 1993/1994
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ES-12	1 886	1 921	1 892	0,2	-1,5	7,05	8,32	7,57	2,1	-9,0	13 626	16 235	14 644	2,2	-9,8
Belgie	125	104	102	-2,3	-1,9	7,55	10,03	8,33	3,6	-16,9	944	1 043	850	1,3	-18,5
Dánsko	73	67	67	-1,1	0,0	7,26	7,78	7,36	0,9	-5,4	530	521	493	-0,2	-5,4
Francie ⁴	464	420	405	-1,2	-3,6	8,52	10,45	9,94	2,6	-4,9	4 249	4 633	4 305	1,1	-7,1
Irsko	34	32	36	-0,8	12,5	5,12	5,53	5,97	1,0	8,0	174	177	215	0,2	21,5
Itálie	221	260	280	2,1	7,7	5,63	5,48	5,54	-0,3	1,1	1 244	1 419	1 550	1,7	9,2
Nizozemí	130	116	115	-1,4	-0,9	7,08	9,76	8,69	4,1	-11,0	897	1 133	1 000	3,0	-11,7
Portugalsko ⁵	1	0	0	x	x	-	-	-	x	x	6	3	2	-8,3	-33,3
Řecko	43	45	40	0,6	-11,1	7,37	6,82	7,25	-1,0	6,3	317	307	290	-0,4	-5,5
SRN ³	415	530	507	3,1	-4,3	7,56	8,18	7,2	1,0	-12,0	3 155	4 352	3 674	4,1	-15,6
Španělsko ⁵	178	178	170	0,0	-4,5	4,99	6,85	5,88	4,0	-14,2	900	1 213	1 015	3,8	-16,3
Velká Británie	202	169	170	-2,2	0,6	6,00	8,49	7,35	4,4	-13,4	1 210	1 434	1 250	2,1	-12,8
Česká republika	138	124	107 ⁶	-1,8	-6,4	4,46 ⁷	4,4	4,12	-0,5	-6,4	567 ⁷	545	575	-1,3	5,5
													375 ⁸		
Slovenská republika	59	33	32	-9,2	-3,0	3,49	4,21	3,8	3,2	-9,7	206	139	121	-6,3	-12,9
													123 ⁸		

¹plochy oseté cukrovkou, bez ploch pro zásobení lihovarů, ²v hodnotě bílého cukru, ³včetně produkce melasy, ⁴plochy a výnosy pouze ve Francii, produkce včetně francouzských zámořských území, ⁵včetně produkce cukru z cukrové třtiny, ⁶1991, ⁷1989, ⁸1994, Pramen: EC – komise, DG VI

4.3.5.2.

Spotřebitelské ceny cukru (ECU/kg) – Consumer prices for sugar (ECU/kg)

	1985	1991	1992	% PRR	
				$\frac{1991}{1985}$	$\frac{1992}{1991}$
1	2	3	4	5	6
Belgie	0,93	0,92	0,94	0,0	2,2
Dánsko	1,73	1,13	:	-6,9	x
Francie	0,86	0,94	1,03	1,5	9,6
Irsko	0,86	1,06	1,08	3,5	1,9
Itálie	0,90	1,05	1,03	2,6	-0,2
Nizozemí	0,93	0,88	0,90	-0,1	2,3
Portugalsko	:	:	:	x	x
Řecko	0,60	0,76	0,81	4,0	6,6
SRN	0,87	0,92	0,96	0,9	4,3
Španělsko	:	:	:	:	x
Velká Británie	0,81	0,94	0,88	2,5	-0,6
Česká republika	:	14,12	15,14	:	:
			0,48 ¹		
			0,47 ²		
Slovenská republika	:	0,39	0,41	x	5,10
			0,45 ¹		
			0,55 ²		

¹1993, ²1994

Upozornění pro autory vědeckých časopisů

Z důvodu rychlejšího a kvalitnějšího zpracování grafických příloh (grafů, schémat apod.) příspěvků zasílaných do redakce Vás žádáme o jejich dodání kromě tištěné formy i na disketách.

Týká se to samozřejmě těch grafických příloh, které byly vytvořeny v nějakém programu PC (např. CorelCHART, Quatro Pro, Lotus 1-2-3, MS Excel). Vzhledem k tomu, že nejsme schopni upravit a použít pro tisk všechny typy (formáty) grafických souborů, žádáme Vás, abyste nám také kromě originálních souborů (např. z MS Excel typ *.XLS) zasílali grafické předlohy vyexportované jako bodovou grafiku v jednom z těchto formátů:

Bitmap	*.BMP
Encapsulated Postscript	*.EPS
Graphic Interchange Format	*.GIF
Mac paint	*.MAC
MS Paint	*.MSP
Adobe Photoshop	*.PSD
Scitex	*.SCT
Targa	*.TGA
Tag Image File Format	*.TIF

Redakce časopisu

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovější poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nemá přesáhnout 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu má odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhůzů na řádku, mezi řádky dvojité mezery), k rukopisu je vhodné přiložit disketu s prací pořízenou na PC v některém textovém editoru, nejlépe v T602, a s grafickou dokumentací. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratk nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhůzů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostacích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSČ, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including the key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 15 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout shall correspond to the State Standard ČSN 88 0220 (quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript). A PC diskette should be provided with the paper, written in an editor program, preferably T602, and with graphical documentation. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

The title of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the contents and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise base numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telefon and fax number or e-mail.

OBSAH – CONTENT

Jurášek P.: Food security degree in selected countries (a comparative analysis) – Stupeň potravinovej bezpečnosti vo vybraných krajinách (komparatívna analýza).....	341
--	-----

Vicen M.: Postavenie malých a stredných podnikov potravinárskej výroby v agrorezone Slovenskej republiky a možnosti ich ďalšieho rozvoja – Position of the small and middle-sized food production enterprises in the Slovak Republic agro-branch and the possibilities of their further development.....	347
--	-----

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA – FROM THE SPHERE OF SCIENCE

Hron J.: Principy adaptace v konkurenčním prostředí agrárního sektoru.....	355
--	-----

Mach J., Burianová J.: Některé ukazatele k makroekonomické analýze agrárního trhu.....	357
--	-----

Tvrdoň J.: Vliv regulace zahraničního obchodu na utváření tržní rovnováhy.....	360
--	-----

Svatoš M.: Změny v postavení agrárního sektoru a integrační procesy.....	363
--	-----

Získal J.: Modelové přístupy v rozhodování.....	367
---	-----

Palán J.: Pragmatický systémově-heterogenní model organizace.....	370
---	-----

Brabenec V., Šařecová P.: Měřitelnost vlastních nákladů výrobků soukromých farem.....	373
---	-----

Soukup A.: Dva základní přístupy pojmání ekologických externalit v ekonomické teorii.....	375
---	-----

Dvořáková M.: Úloha výuky cizích jazyků v systému vzdělávání Rady Evropy a její realizace na PEF ČZU Praha.....	377
---	-----

PŘÍLOHA – SUPPLEMENT

Komparace zemědělství ČR, SR a EU (vybrané tabulky) – 3. část.....	379
--	-----